

Bir Mecmûa Üç Kuşak: Vakanüvis Halil Nûrî Bey'in Oğlu ve Şeref Hanım'ın Babası Nebil Bey'in Şahsî Mecmûasından Hareketle Aile Bağlarından Şiir Ağlarına

Three Generations of a Mecmûa: From Family Bonds to Poetic Networks with Reference to the Poetry Mecmûa of Nebil, Son of the Chronicler Halil Nûrî Bey and Father of Şeref Hanım

Ali Emre ÖZYILDIRIM*

* Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi

e-mail*: aeozyildirim@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0001-8352-3103>

Araştırma Makalesi/Research Article

<https://doi.org/10.34083/akaded.651888>

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Ali Emre Özyıldırım, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul/Türkiye

Geliş Tarihi/Received : 27.11.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 16.12.2019

Atıf/Citation

ÖZYILDIRIM, Ali Emre (2019). Bir Mecmûa Üç Kuşak: Vakanüvis Halil Nûrî Bey'in Oğlu ve Şeref Hanım'ın Babası Nebil Bey'in Şahsî Mecmûasından Hareketle Aile Bağlarından Şiir Ağlarına. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (4), 257-302.
DOI: 10.34083/akaded.649019

Öz

Mecmûaların Osmanlı edebiyatı çalışmaları açısından son derece önemli derlemeler olduğu bilinmektedir. Vakanüvis Halil Nûrî Bey'in (ö. 1799) oğlu ve 19. yüzyılın kadın şairlerinden Şeref Hanım'ın (ö. 1860) babası olan Nebil'in (ö. 1820) bugüne kadar bilinmeyen küçük şiir mecmûası ise içindeki farklı şairlere ait şiirler ve nazire ilişkileri bakımından ilgi çekici bir örnektir. Şairin ilk gençliğinde düzenlenen ve bir tür nazire derlemesi sayılabilecek olan bu şahs mecmûada hem bugüne kadar bilinmeyen yeni şairlere ait gazeller yer almakta hem de bilinen şairlerin kayıp şiirleri bulunmaktadır. Mecmûa özellikle Mevlevî ve kalemiye mensubu olan meşhur şairlerin birbirleriyle ilişkilerini ve şuarâ meclislerinin özelliklerini yansıtan bir içeriğe sahiptir. Bu şiir mecmûası aynı zamanda hem genç bir şairin mecmûa düzenleme pratiklerine, hem mecmûalarda yer alan şiirlerin divanlara yansımalarına, hem de nazire şiirlerin nasıl bir ortamda yazıldığına ışık tutacak detaylara da sahiptir. Mecmûada en çok şiiri bulunan isimlerden birinin şairin yakın aile dostu Şeyh Gâlib (ö. 1799) olduğu özellikle vurgulanmalıdır. Şeref Hanım'ın (ö. 1860), babasına ait bu mecmûanın sonuna kendi şiirlerini eklemesiyle derleme daha da zenginleşmiş aile boyu bir mecmûa vasfı kazanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Nebil Bey, Şeref Hanım, Vakanüvis Halil Nûrî, Şeyh Gâlib, mecmûa, nazire, divan edebiyatı, 18. - 19. yy. Türk edebiyatı

Three Generations of a Mecmûa: From Family Bonds to Poetic Networks with Reference to the Poetry Mecmûa of Nebîl, Son of the Chronicler Halîl Nûrî Bey and Father of Şeref Hanım

Abstract

Mecmûas are known to be exceptionally important compilations in terms of Ottoman literature studies. The small poetry mecmûa of Nebîl (d. 1820), son of the chronicler Halîl Nûrî Bey (d. 1799) and father of Şeref Hanım (d. 1860), one of the female poets of the 19th century, which is unknown to date, is an interesting example in terms of poems of different poets and the nazire connections it contains. This personal mecmûa, which was compiled during the poet's youth, and which can be considered as a collection of nazires, contains both gazels of unknown to date, novel poets, and lost poems of acknowledged poets. The Mecmûa especially has a content representing the relationships of prominent poets, who are members of the Mevlevî order and bureaucracy, and the peculiarities of the councils of poets. This mecmûa of poems also contains details that will shed light on both a young poet's practice of compiling a mecmûa, the process of poems in mecmûas being included in divans, and the environment in which the nazire poems were written. It must be particularly emphasized that one of the poets with the most poems in the mecmûa is the famous Şeyh Gâlib (d. 1799), a close family friend of the poet. The collection has become enriched and gained a family-wide character when Şeref Hanım (d. 1860) added her poems to the end of her father's mecmûa.

Key Words: *Nebîl Bey, Şeref Hanım, Vakanüvîs Halîl Nûrî, Şeyh Gâlib, mecmûa, nazire, 18th and 19th centuries Turkish literature.*

GİRİŞ

Bu yazıya konu olan şiir mecmûasının, dolayısıyla bu yazının, başkahramanı, dönemin ilmiye mensubu dîvân sahibi şairlerinden biri olan Mehmed Nebîl'dir (1193-1235 / 1779-80 - 1820). Mecmûadaki şiirlerin neredeyse tamamı doğrudan mecmûa sahibi Nebîl'in el yazısıyla kağıda aktarılmıştır ve tahmin edileceği gibi bu şiirlerin önemli bir kısmı yine kendisine aittir. Söz konusu mecmûada, birçok devlet adamı ve şair yetiştirmiş, seçkin, İstanbullu ve Mevlevî ailelerden Nâilî Paşa-zâdelere mensup olan Nebîl'in yanı sıra yine dîvân sahibi bir şair olan babasının da biri doğrudan kendi el yazısıyla yazılmış çeşitli şiirleri de bulunmaktadır. Bu mecmûanın sonuna Nebîl'in ölümünden çok sonra yazılan on yapraklık ikinci bir mecmûa hükmündeki kısım ise şairin kızına aittir. Nebîl'in şair babası 18. yüzyılın kalemiye mensubu devlet adamlarından Vakanüvis Halil Nûrî Bey (ö. 1213 / 1799), şair kızı ise 19. yüzyılın son kadın dîvân şairlerinden Şeref Hanım'dır (1224-1277 / 1809-1860). Dolayısıyla bu mecmûanın en önemli tarafı, aynı ailenin yaklaşık yüz yıl içinde yetişmiş olan üç kuşağını meydana getiren ve üçü de dîvân tertip etmiş olan meşhur baba, oğul ve torunun bizzat kendi hatt-ı destleri ile yazılmış birçok şiirini bir araya getiren iki parçalı bir eser olmasıdır. Mecmûa sahiplerinden hareketle birinci kısmı "Nebîl Bey Mecmûası", ikinci kısmı ise "Şeref Hanım Mecmûası" olarak adlandırmak da mümkündür. Nebîl'e ait olan ilk kısımda aynı zamanda ailenin diğer fertlerinin ve yakın aile dostları olan farklı şairlerin şiirlerine, bu şairlerin birbirilerine yazdığı nazirelere yer verilmiştir. Bu yakın aile dostlarının başında ise Şeyh Gâlib'in (1171-1213 / 1757-1799) geldiği özellikle vurgulanmalıdır. Dolayısıyla Nebîl Efendi'nin konumuz olan bu şiir defterini her açıdan bir "aile boyu nazire mecmûası" diye nitелеmek yanlış olmasa gerek.

Bu yazıda önce mecmûanın sahibi kısaca tanıtılacak daha sonra bu derlemenin ayrıntılı bir tavsifi ve muhteva dökümü yapılarak aile içi ve dışı şiirsel ilişkilerin buraya ne şekilde yansıdığı ele alınacaktır. Bu ilişkilerin şiirlerin yazılış süreçlerine katkısı ve mecmûadaki şiirlerden hareketle ortaya çıkan yeni tespitler paylaşılacaktır. Aynı zamanda bu vesileyle bu tip şahsî mecmûaların geri planda kalmış bazı özellikleri ve edebiyat tarihi ve üslup incelemelerine katkıları tartışılacaktır.

17. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA UZANAN MEŞHUR BİR AİLENİN MENSUBU OLARAK NEBİL BEY'İN AİLE BAĞLARI

Mehmed Nebil Bey, oldukça şöhretli bir ailenin mensubudur. Kendisinin zaman zaman Nâilî Paşa-zâde ya da Nâilî-zâde şeklinde anılması baba tarafından aile köklerinin uzun süre reisülküttaplık ve baş defterdarlık yapan, ayrıca 1168 / 1755'te III. Osman'ın kısa bir süre sadrazamlığını üstlenmiş olan, aynı zamanda şair olarak da tanınan Abdullah Nâilî Paşa'ya (ö. 1171 / 1758) uzanmasından kaynaklanmaktadır.¹ Serdengeçti ağası El-hâc Halîl Ağa'nın oğlu olan Nâilî Paşa'nın, aynı zamanda şair de olan Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Peçevî Ârifî (ya da Ârif) Ahmed Dede'nin (ö. 1137 / 1724) damadı olması ailenin Mevlevîlik bağlantısının ne kadar gerilere gittiğini gösterir.² Kendisinin divan tertip ettiği bazı kaynaklarda söyleniyor ise de bugün için böyle bir divan elde yoktur. Nâilî Paşa'nın oğlu olup Yenikapı Mevlevihanesinde medfun olan şair Feyzullah Şâkir Bey (ö. 1175 / 1761) ise Nebil'in dedesidir.³ Feyzullah Şâkir Bey'in bilinen iki oğlundan biri Abdurrahman Necîb Bey (ö. 1216 / 1802)⁴, diğeri de aynı

¹ Abdullah Nâilî Paşa hk. ayrıntılı bilgi ve kaynakça için bkz. Mehmet İpşirli, "Abdullah Nâilî Paşa", *TDVİA*, C. 1, s. 124-5; M. Nail Tuman, *Tuhtfe-i Nâilî*, haz. C. Kurnaz-M. Tatçı, Bizim Büro, C. 2, Ankara, 2001, s. 1002; Beyhan Kesik, "Nâilî, Abdullah Nâilî Paşa", *TEİS*, www.turkedebiyatinsmlersoizlugu [erişim:1.11.2019]; Bayram Ali Kaya, *Tekke Kapısı: Yenikapı Mevlevihanesi'nin İnsanları*, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul, 2012, s. 341 vd.; Vakanüvis Halil Nûri Bey, *Nûri Tarihi*, haz. Seydi Vakkas Toprak, TTK, Ankara, 2015, s. 5-9 [Toprak'ın bu çalışması üzerine yayımlanan kapsamlı bir tenkit yazısı aynı zamanda aile fertlerinin biyografilerine önemli katkılar sunduğu içim konumuz açısından son derece önemlidir: Hüseyin Sarıkaya, "Vakanüvis Halil Nûri Bey ve Tarihinin Neşri Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, 2018, S. 51, s. 419-457]. İhtiyatla yaklaşılması gereken bir kaynak olsa da ailenin 20. yüzyıla kadar uzanan şeceresini toplu olarak görmek açısından bkz. Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar-Türkiye (1074-1990)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1996, s. 789-90.

² Nâilî Paşa'nın kardeşi Vahdetî Ebûbekir Efendi'nin de (1137-1202 / 1724-1787) Yenikapı Mevlevihanesi müntesiplerinden olduğu ailenin tarikat bağlantısı açısından vurgulanmalıdır. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî yâhud Tezkire-i Meşâhir-i Osmânîyye*, C. 4, t.y., s. 604-5.

³ Feyzullah Şâkir Bey'den şair olarak söz eden tek klasik kaynak Râmiz'in şuarâ tezkiresidir. Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ*, haz. Sadık Erdem, AKM, Ankara, 1994, s. 170-1.

⁴ Kalemîye mensubu olan Necîb Bey için bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî yâhud Tezkire-i Meşâhir-i Osmânîyye*, C. 4, t.y., s. 543; S. Vakkas Toprak, "Bir Osmanlı

zamanda ailenin divânı elde mevcut ilk şairi olan dönemin meşhur vakanüvisi ve Nebîl'in babası Halil Nûrî Bey'dir. Vakanüvis Halil Nûrî Bey'in divanı biri müellif hattı olmak üzere 4 nüshadan hareketle bir tenkitli metin çalışmasına konu olmuştur.⁵ Elimizdeki mecmûada şiirleri bulunan Halil Nûrî Bey de babası ve dedesi gibi kalemiye mensubudur. Halil Nûrî Bey, dönemin şeyhülislamlarından ve kütüphane kurucularından meşhur Mustafa Âşir Efendi'nin (1142-1219 / 1729-1804) kızı Ümmül-esmâ Hanımla evli olduğundan Nebîl anne tarafından da Âşir Efendi'nin torunudur.

İşte Mehmed Nebîl Bey böylesine seçkin, hem kalemiye hem ilmiye mensubu, Mevlevî muhibbi ve şair bir ailenin ferdi olarak 1193 / 1779-80 yılında İstanbul'da doğmuştur. Kalemiye mensubu olan baba tarafındaki aile büyüklerinin aksine anne tarafından dedesi Âşir Efendi'nin izinden 1210 / 1795 yılında müderris rûusu alarak ilmiye yoluna dahil olan şairin meslekî kariyeri şöyledir: 1213 / 1798'de ibtidâ-i dâhil rütbesi, 1219 / 1804'te Mûsıla-i Süleymâniye itibarıyla Dersiyye-i Râkım Efendi'de müderrislik, 1226 / 1811'de Havass-ı Refî'a kadılığı ve bir yıl sonra azli, 1234 / 1819'da Mısır, 1236 / 1820'de Medine kadılıklarına tayini ve aynı yıl içinde Beypazarı arpalığı ile azli.⁶ Fatim Efendi, tezkiresinde şairin 1236'dan itibaren geçerli olmak üzere Medine kadılığına atandığını fakat 1235 / 1819-20 yılında Hicaz'a hareket etmek üzereyken Kahire'de öldüğünü söyler.⁷ Nebîl Bey dayısı olan dönemin önemli âlimlerinden *Galatât* sahibi Âşir Efendi-zâde

Vakanüvisi ve Mezartaşı Kitabesi", *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, S. 3, Haziran 2013, s. 52, dn. 9.

⁵ Mehmet Güler, *Halil Nuri Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme*, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, YL tezi, Sivas, 2009 (Eser üzerine Zehra Kürt tarafından 2005 yılında Gazi Üniversitesinde hazırlanan ikinci bir yüksek lisans çalışması daha vardır. Fakat bu tez sadece iki nüsha kullanıldığı için dikkate alınmamıştır); Halil Nûrî Bey'in hayat hikâyesiyle ilgili ayrıntılar, eserleri ve hakkındaki kaynakça için adı geçen tez dışında bkz. Mehmet İpşirli, "Halil Nûrî", *TDVİA*, C. 15, s. 321-3; Toprak, a.g.e., s. 9-17; Sarıkaya, a.g.m., s. 425; 430-2.

⁶ Bu bilgiler, şairin uzun süredir meçhul olan doğum tarihini, anne adını ve burada sıralanan meslekî kariyerini doğrudan arşiv belgelerinden hareketle nispeten yakın bir zamanda tespit eden H. Sarıkaya'dan naklen aktarılmıştır. bkz. Sarıkaya, a.g.m., s. 433.

⁷ Fatim Davud, *Hâtimetü'l-eş'âr (Fatim Tezkiresi)*, haz. Ömer Çiftçi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2017, s. 470 [<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55976.fatim-tezkiresi-pdf.pdf?0>] [erişim:1.11.2019].

Hafid Efendi'nin (ö. 1226 / 1811-2) kızı Şerife Nakiye Hanımla, evlenmiş ve bu evlilikten bildiğimiz kadarıyla üç evladı dünyaya gelmiştir. Kızları divan sahibi meşhur şair Şeref Hanım ile Şerife Samiye Hanımdır;⁸ oğlu ise Mehmed Nâ'îlî Efendidir.⁹ Şerife Samiye Hanım'ın dört çocuğundan biri ve aynı zamanda Şeref Hanım'ın yeğeni olan ve dedesiyle aynı adı taşıyan Hâfız Mehmed Nebîl (1258-1307 / 1842-1890) ise aileye mensup şairler zincirinin son halkalarından birini oluşturmaktadır.¹⁰

NEBİL BEY'İN ŞAİRLİĞİ VE ŞİİR MECMÛASI

Görüldüğü gibi aile bağları açısından hem kalemiye hem ilmiye bürokrasisinin dönemi için en üst tabakasına mensup olan, üstelik yaşadığı III. Selim döneminde devlet katında daha bir itibar kazanan Mevlevîlik tarikatine bağlı bulunan Nebîl de babası gibi bir divan tertip etmiştir.¹¹Sadece tek nüshası bilinen divanda 16 kaside, 151 gazel, 103 kıta, 10 murabba, 3 muhammes, 2 tahmis, 1 müseddes, 3 terkib-bend ve 1 mesnevi yer almaktadır. Nebîl'in, Divan'ından başka bir eseri elde yoktur. Yukarıda şairin 1235 yılında Kahire'de vefat ettiği söylenmişti. Divan'da Kahire'de yazılmış 1235 tarihli bir kıtanın bulunmasından hareketle bu tek nüsha divanın, Nebîl'in ölümünden sonra müsvedde halinde kalan şaire ait mecmûa(lar)dan yola çıkan aile üyeleri veya dostları tarafından tertip edildiğini tahmin edebiliriz. Nitekim Divan'ın sonunda Âşir Efendi'nin

⁸ *Şeref Hanım Divanı*, şairin hayatı, aile ilişkileri ve eseri hakkında detaylı bir incelemeyle beraber yayımlanmıştır: Şeref Hanım, *Divan*, haz. Mehmet Arslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2018 [<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59880,seref-hanim-divanipdf.pdf?0>] [erişim:1.11.2019].

⁹ Mehmed Nâ'îlî Efendi'nin 1241 / 1826 yılında ilmiye tarikine girdiği, 1254 / 1840'da ise mûsıla-i sahn derecesiyde askerî bürokrasiye geçiş yaptığı bilinmektedir. Arzu Güldöşüren, *II. Mahmud Dönemi Osmanlı Ulemâsı*, Marmara Üniversitesi, SBE Enstitüsü, DR tezi, s. 358

¹⁰ Torun Mehmed Nebîl hakkında bkz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1988, C. 2, s. 1160-2; Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, "Nebîl, Mehmed Nebîl Bey,", *TEİS* <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com>. [erişim:1.11.2019]. Ayrıca şairin bilinen tek eseri de Kutlar Oğuz tarafından şair ve eser hakkında ayrıntılı bir incelemeyle beraber yayımlanmıştır: Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, "Mehmed Nebîl Bey ve Hicr ü Visâl'i", *Turkish Studies*, 2014, S. 9/12, s. 501-562.

¹¹ Eser üzerine bir tez çalışması yapılmıştır: Yasemin Aktaş, *Mehmed Nebîl ve Divanı*, Gazi Üniversitesi SBE, YL tezi, Ankara, 2010.

yeğeni, dolayısıyla şairin de akrabası olan Mehmed Besîm (ö. 1258 / 1842) tarafından Nebîl'in ölümü için düşürülmüş bir tarih manzumesinin yer alması, bu durumu teyit eder.

Yazımızın konusu olan mecmûa da Nebîl'in kendi el yazısıyla oluşturduğu şahsî şiir mecmûalarından biridir, belki de birincisidir. Fakat aşağıdaki ayrıntılı dökümde de görüleceği üzere bu mecmûa sadece onun yazdığı şiirlerden oluşmaz. Başta aile fertleri olmak üzere dahil olduğu edebî muhiti oluşturan şairlerin de bu mecmûada birçok şiiri vardır.

Mecmûanın fiziksel özellikleri

Özel kütüphanemde bulunan yazma fizikî özellikleri bakımından şöyle tavsif edilebilir: 210x135 mm. boyutunda 57 yapraktan oluşan mecmûada yazı alanı ölçüsü düzensiz olup her sayfada farklılık göstermektedir. Beyaz, ince, âharlı, ACF filigranlı Avrupa kağıda yer yer değişen özensiz bir talik hatla ve siyah mürekkeple yazılan şiirler; beyitler alt alta gelecek şekilde her sayfaya çift sütun halinde yerleştirilmiştir. Dolayısıyla özel durumlar hariç her sayfada yan yana iki gazel yer almaktadır. Sadece ilk 8 varakta başlıklar için kırmızı mürekkep kullanılmıştır. 2b, 3a, 7a, 10b, 11b, 18a, 19b, 20a, 21b, 22a, 23b, 24a,25a-26a, 27b-29a ve 30b-46a sayfaları tamamen boştur.¹² 46b-56a arası, yani son on varak ise kitap tersten açıldığında okunacak şekilde yazılmıştır. Bir başka deyişle cilt ters çevrilip arka kapaktan açıldığında 56a sayfası adeta aynı cilt içindeki ikinci mecmûanın başlangıç (2b) sayfası konumunda görünmektedir. Bu tip kitaplar Batı kodikolojisinde *tête-bêche* ya da *reversible* terimleriyle tanımlanmaktadır. Kısmen yıpranmış ve sırtı tamir görmüş kahverengi deri cilt, gömme zencireklidir; beyzî şemse, kiremit rengi zemin üzerinde yer alan stilize edilmiş zer-endud dal ve çiçek desenleriyle bezelidir ve dört adet çiçek görünümlü noktadan oluşan salbekleri vardır. Büyük ihtimalle mecmûa bu cildin içine sonradan monte edilmiştir. Şirazesiz cilt hayli yorgun olup bazı sayfalar tamamen ayrılmış durumdadır. Boş sayfalar arasında kalan bazı yaprakların da yırtıldığı görülmektedir. Yazının özensiz olmasından, şiirlerin tertipsiz dizilişinden,

¹² Mecmûa tarzı eserlerde daha sonra doldurulmak üzere çeşitli sayfaları atlamak yaygın ve bilinen bir alışkanlıktır.

yer yer karalama ve düzeltmelerin bulunmasından ve bazı şiirlerin başında yer alan *li-muharririhî* ibaresinden bu mecmûanın özellikle 17. yüzyıl sonrasında pek çok örneğine rastlayabileceğimiz şahsî bir şiir defteri olduğu açıkça bellidir.

Mecmûanın sahipleri ve tarihi

Yazmanın içerik dökümüne geçmeden bu şiir mecmûasının kime ait olduğunu anlamak için 2a'daki istishâb gösteren kayıtlardan söz etmek gerekir. Biri 1a'da yer alıp okunamayacak şekilde silinen üç kayıt ve iki mühür haricindeki iki istishâb bilgisinden ilki yazmanın Mehmed Nebîl'e ait olduğunu gösteren 1208 / 1793-4 tarihli nottur¹³. Şairin kaleminden çıkan bu kaydın hemen altında kitabın ikinci sahibi Mehmed Nâ'îlî'ye, yani Nebîl'in oğluna ait 1242 / 1826-7 tarihli diğer kayıt yer almaktadır (bkz. Ek 1). Yine bu sayfada mecmûanın Nebîl'e ait olduğunu teyit eden ve Vâsîf tarafından yazılmış olan takriz niteliğinde Arapça bir dörtlük de yer almaktadır. Aşağıda bu dörtlük üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır. Cildin ön kapak zahriyesinde ve 1a'da ise kurşun kalemle yazılan oldukça geç döneme ait iki açıklama bulunmaktadır: *Eski Nebîl Beg'in ve pederi Nûrî Beg'in ve amûcası Necîb Beg'in eş'ârı* (zahriyede); *Eski Nebîl Beg'in âsârı ve hattı - 55 varakdır* (1a'da).¹⁴ Yine aynı şekilde ve aynı yazıyla eklenmiş geç tarihli benzer bir not da yazma tersten açıldığında ikinci sayfa konumunda bulunan 56b'dedir: *Şeref Hanım'ın hatt-ı destiyle eş'ârı*. Kurşun kalemle yazılan bu notların ailenin 20. yüzyılda yaşayan fertlerinden birine ait olduğunu ve mecmûanın yakın zamana kadar aile içinde korunduğunu tahmin etmek zor değil. Bu bilgiler gösteriyor ki mecmûanın ilk otuz yaprağı Nebîl'in şahsî şiir defteridir ve 1208 / 1793-4'te yani kendisi henüz 15 yaşında genç bir şairken muhtemelen ilk şiir denemelerini yapmak, model aldığı

¹³ Silinen kayıtların da, okunabildiği kadarıyla, Nebîl'e ait olduğu, şairin birkaç kere adını mecmûanın ilk sayfalarında muhtelif yerlere yazdığı fakat daha sonra bunların kendisi veya başka biri tarafından silindiği anlaşılıyor. 1a'da yer alan silinmiş istishâb kaydında ise 1207 tarihi açıkça görülüyor. Eski ve yeni kayıtlar arasındaki bir yıllık farkın sebebi tartışmaya açık olmakla beraber bu yazıda son kayıt esas alınmıştır.

¹⁴ Bu not Nebîl adını taşıyan dede ile torunun aile ve arkadaş muhitinde eski - yeni sıfatıyla anıldıklarını göstermesi bakımından ilginçtir.

şiiirlere nazireler yazmak üzere tutulmuştur. Bu kısımda yer alan şiiirlerin hepsi aşıaşıda tartışılacağı üzere şairin ilk genęlik yıllarına aittir ve muhtemelen ilk şiiirleridir. Bu tip defter hükümündeki şahsı şiiir mecmuaları bilindiği üzere şairlerin zaman içinde ekledikleri manzumelerle sürekli yenilenirler. Acaba Nebil bu mecmuasına hangi tarihe kadar şiiirler eklemiş olabilir? Bu aşıdan şiiirlerin başında yer alan notlar araştırmacıya önemli bir ipucu verir. Aşıadıdaki dökümdede görüleceği gibi Nebil hiçbir yerde ikisi de aynı yıl içinde, 1213 / 1799'da ölen babası ve şeyh Gâlib için merhum sıfatını kullanmaz; hatta bu iki isimden daha önce ölen ve sadece en başta bir şiiirine yer verilen Esrâr Dede (ö. 1211 / 1797) için de aynı durum söz konusudur. Buna mukabil 1204 / 1790 yılında ölen Nesib mecmuada "el-merhüm" sıfatıyla anılan tek şairdir. Ayrıca aşıadı görüleceği gibi mecmuanın başında 1206'da ölen Kânî'nin vefat üzerine yazılan bir mektup yer almaktadır. Bu bilgiler yukarıda işaret edilen 1208 tarihinin doğruluğunu teyit eden birer ipucudur. Dolayısıyla mecmuanın, 1208-1211 (1793-97) yılları arasında "peder" Vakanüvis Nürî Bey'in ve şeyh Gâlib'in sağlığında kaydedilen şiiirlerden oluştuğu rahatlıkla söylenebilir. Bu tarihler şairin 15-18 yaş aralığına tekabül eder ki buradan hareketle eldeki bu mecmuanın onun ilk şiiir defterlerinden biri, belki birincisi olduğunu rahatlıkla iddia edebiliriz. Mecmua Nebil'in ölüminden sonra ikinci istishâb kaydından anlaşıldığı üzere kendi gibi ilmiye mensubu olan oğlu Nâ'ilî'ye intikal etmiştir. Fakat Nâ'ilî babasından kalan bu mecmuaya herhangi bir ilavede bulunmamış, büyük ihtimalle bir hatıra olarak saklamıştır. Zaten kaynaklarda kendisinin şair olduğuna dair bir kayıt yoktur. Yine tahmin yoluyla bu mecmuanın Nâ'ilî'den sonra kardeşi şeref Hanım'a geğtiğini ve şeref Hanım'ın da mecmuayı ters çevirip yeni bir deftere başlar gibi arkadaki boş sayfalara kendi şiiirlerini kaydettiğini söylemek mümkün. Dolayısıyla bu küçük mecmua aslında iki kısımdan oluşmaktadır. Otuz yapraktan oluşan I. kısım Nebil'in genęlik yıllarında oluşturduğu bir şiiir derlemesi; son on yapraktan oluşan II. kısım ise şairin kızı şeref Hanım'ın bazı şiiirlerini kaydettiği bir defterdir. 1224 / 1809 doğumlu şeref Hanım'ın da ilk şiiir denemelerini 15-20 yaş arasında yazdığını düşünürsek defterin II. kısmının ilkinden en az 30-35 yıl sonra 1240-45 / 1825-1830 yılları arasına tarihleneceği söylenebilir. Nitekim şeref Hanım'ın şiiirleri içindeki 9 tarih manzumesinin de 1241 ve 1242 yıllarına ait olması önemli bir ipucudur.

Dolayısıyla Şeref Hanım'ın mecmûadaki şiirleri de aynı babasının şiirleri gibi ilk gençlik dönemine ait manzumelerdir.

Mecmûanın muhtevası

Mecmûanın muhtevası verilirken iki kısımdan oluşan parçalı yapısını dikkate almak ve Nebil tarafından yazılan ilk kısmı ayrı, Şeref Hanım'a ait olan ikinci kısmı ayrı değerlendirmek gerekir.

Nebil'e ait otuz varaklık I. kısmın başında yani istishâb kayıtlarının yer aldığı sayfada (2a) biri Arapça, biri Farsça, biri Türkçe olmak üzere "mecmûa" konulu üç manzume ve Farsça secili bir mensure yer almaktadır. Yazmanın muhteviyatına geçmeden bu parçalar üzerinde durmak faydalı olacaktır. Aynı kaleminden çıkmış olan bu parçaların ilki Arapça'dır ve başında Ahmed Vâsîf tarafından yazıldığını gösteren bir not vardır: *Mimmâ neseḥathâ* (metinde neseceḥâ) *yedu'l-fakîri Aḥmed bi-muteḥallişi beyne emsâlihi bi-Vâsîf ve kâne enşâdehâ bedâhaten* [Akranı arasında Vâsîf mahlasıyla bilinen fakir Ahmed'in yazdıklarından olup irticalen söylemiştir]. Bu nottan sonra gelen iki beyitlik kıta her ne kadar başlıkta böyle bir ibare yoksa da esasen Nebil'in mecmûası için yazılmış bir takrizdir:

*Mecmû'at tarrazathâ keffu men-tereket
Ehlü'l-kemâli ḥayârâ fî-taşannu'ihî
Şehmün nebîlun aşîlu'l-mecdi zû-şerefin
Ke't-ṭavdi ya 'lû mihâden fî-temennu'ihî*

[Onun eli bir mecmûa bıraktı ve özgün sanatları kemâl ehlini hayrete saldı. Zekidir, asildir (Nebil'dir), şeref sahibidir ve yüce bir soydandır o. Yerden bir dağ gibi bütün gücüyle yükselmektedir].

İlk akla gelen soru tabii mecmûasının başına el yazısıyla bir kıta yazacak kadar genç şairi yakından tanıdığı belli olan Vâsîf'in kim olduğudur. Asıl adının Ahmed olması, şiiri Arapça söylemesi şüphesiz önemli ipuçlarıdır. Ayrıca Vâsîf bu genç şairin mecmûasına takriz yazdığına göre aileyle ilişkisi olan bir isim olmalıdır. Buradan hareketle bu kişinin, aileyle özellikle Nebil'in babası Halil Nûrî Bey'le yakından tanışıklığını bildiğimiz, dönemin

meşhur vakanüvisi ve reisülküttâbı Bağdatlı Ahmed Vâsıf Efendi'den (1147-1221 / 1734-1806) başkası olamayacağını söyleyebiliriz.¹⁵ Şair kimliği de bulunan Vâsıf, aynı zamanda vakanüvis olarak Halil Nûrî Bey'in halefi konumunda olup onun tarihini temize çekme işini de üstlenmiştir. Dolayısıyla kalemiye bürokrasisinin bu iki önemli isminin yakın dost olduklarını, arkadaşının oğlu Nebîl'in mecmûasını bir mecliste Vâsıf'ın görüp üzerine bedaheten yukarıdaki beyti yazdığını söylemek mümkündür.¹⁶ Belki de genç şair bu tecrübeli ve usta isimden mecmûasının başına bir takriz talep etmiştir. Nebîl'in, mecmûanın tertibinden çok sonra 1220'de reisülküttap olarak atanan Vâsıf Efendi'yi bir tarih kıtasıyla tebrik etmesi ikili arasındaki ilişkinin uzun yıllar boyunca devam ettiğini göstermektedir.¹⁷

Burada son olarak Vâsıf tarafından yazılan bu takrizin aynı zamanda Osmanlı şairleri için yazılı kültürün bir parçası olan mecmûa tertibinin önemini ve pratiklerini göstermesi bakımından dikkat çeken istisnai bir örnek olabileceğini hesaba katmak, kıtayı bir de bu açıdan da ele almak gerekir.¹⁸

Aynı sayfada yer alan mecmûa hakkında biri Türkçe biri Farsça iki manzumeyle Farsça münşiyâne üslupla yazılmış bir mensurenin kim(ler)in kaleminden çıktığı belli değildir. Bunların Vâsıf tarafından istinsah edilmiş olsa bile mecmûa(lar) hakkında hoş giden ve anonimleşen parçalar olduğu burada görüldüğü gibi üzerine yazıldıkları mecmûaların kastedildiği

¹⁵ Vâsıf'ın ayrıntılı hayat hikâyesi için bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr*[*Osmanlı Tarihi (1209-1219 / 1794-1805)*], haz. Hüseyin Sarıkaya, Çamlıca, İstanbul, 2017, s. LIX-XCVIII.

¹⁶ Dikkat edilirse Vâsıf'ın beytinde Nebîl'den "zû-şeref = şeref sahibi" diye söz edilir. Henüz Şeref Hanım'ın doğmasına ve bu mahlasla şiirler yazmasına uzun yıllar vardır. Yani bu kullanım bilinçli bir ima olamaz. Söz konusu ilginç durumu mistik bakış açısıyla tecelli, rasyonel yaklaşımla tesadüf olarak nitelemek gerekir.

¹⁷ Bu tarih kıtası için bkz. Yasemin Aktaş, a.g.e., s. 150.

¹⁸ Konu üzerine hazırlanan bir tezde mecmûalar için yazılmış sadece bir takriz tespit edilmiştir: Nagihan Gür, *Klasik Türk Edebiyatında Takriz*, Balıkesir Üniversitesi, SBE, DR tezi, Balıkesir, 2014, s. 75, 305. Şeyh Gâlib'in *Mecmûa-i Pertev* için yazdığı bu takrize konu olan eserin mahiyeti şimdilik meçhuldür. bkz. Ekrem Bektaş, *Muvakkit-zâde Pertev Divanı*, Malatya, 2007, s. 18, dn. 74. Gerek Gâlib'in gerek Pertev'in Nebîl'in yakın çevresinden şairler olması ise konumuz açısından hoş bir tesadüftür.

varsayılarak estetik bir kaygıyla, biraz da medhiye amacıyla, kaydedildikleri düşünülebilir. Malum olduğu üzere yazmaların zahriye sayfalarında eserin konusuyla ilgili veciz beyitlere yer vermek Osmanlı yazma kültürünün temel özelliklerinden biridir. Bu açıdan önemli gördüğüm üç parça aşağıdadır:

Degil mecmû'a bu bâğ-ı İremdir
 æimâr-ı kalb u maḥşûl-i kalemdir
 Dü ḥaşıyyetle terkîbi mürekkeb
 Muḥibbe dârü-yı cân ḥaşma semdir

În nâdire mecmû'a zi-aḳsâm-ı suḥan
 Gülhâ-yı kelâm-râ buved çün gülşen
 Bifrûḥte ez-beyâz-ı û 'ârîz-ı ḥür
 Dil sūḥte ez-sevâd-ı müşk-i Ḥoten

În ne mecmû'a'ist belki mecma'îst ez-elfaz u ma'ânî-i rengîn, v'în ne beyâzîst bel sevâdîst ez-zülf ü ruḥsâr-ı ḥür-ı 'în. Sevâdeş-râ eger melâyik ber-beyâz-ı dîde nihend revâst, ve beyâzeş-râ eger ḥürân der-sevâd-ı dîde cây dihend be-câst. Her beyteş âfitâb-ı mihr ü mahabbet-râ maṭla', ve her matla'eş aḳtâ'-ı selâsil-i derd ü miḥen-râ maḳta'. Her şafḥaeş çün şaḥâyif-i dil-i erbâb-ı safâ mihr-engîz, ve her varaḳeş çün şaḥife-i kulûb-ı ehl-i vefâ maḥabbet-âmîz.

Sünbül-zâde Vehbî'nin Halil Nûrî'ye mektubu(3b-4b)

Şimdi mecmûanın tertibine ve içeriğine geçebiliriz. Aşağıda ayrıntılı şekilde görüleceği gibi bu şiir mecmûası aslında genç şair adayı Nebîl'in nazireler üzerinden şiir tetebbuu yapmak amacıyla oluşturduğu bir mecmûadır. En başta yer alan mektup, her ne kadar devamında bir tarih manzumesi içeriyor ise de, eserdeki tek mensur parça olması bakımından önemlidir (3b-4b). Dolayısıyla önce bu kısa mektup üzerinde durulacaktır. "Vehbî Efendi'nin Kânî Efendi merḥûmuḡ vefâtına zîrde maşṭûr inşâd eylediği târiḥ ile peder efendiye gönderdiği tezkiresidir" şeklindeki başlıktan da anlaşılacağı gibi bu mensur parça Sünbül-zâde Vehbî (1133-1224 / 1720-1809) tarafından şair Tokatlı Ebubekir Kânî'nin (1124-1206 / 1712-1791) vefatı üzerine mecmûa sahibi Nebîl'in babası Halil Nûrî Bey'e gönderdiği inşâ üslubuyla yazılmış bir

mektuptur. Vehbî'nin mektuba eklediği 11 beyitlik manzumenin tarih içeren son beyti meşhur olup Kânî hakkındaki birçok kaynakta geçmektedir;¹⁹ fakat ona ait bu mektubun ve şairin divanında yer almayan tarih kıtasının ilk defa Nebîl'in mecmûası ile ortaya çıktığı vurgulanmalıdır.²⁰ Ayrı bir incelemeyi hak eden bu mektubu bir tarafa bırakıp Nebîl'in neden şiir mecmûasına bu mensur "tezkire" ile başladığını düşünmek daha doğru olur. Bu noktada öncelikle vefatından sonra *Kânî Divanı*'nı Reisülküttab Râşid Efendi'nin de arzu ve desteğiyle Halil Nûrî'nin derlediğini, hatta divanın dibacesini de bizzat Nûrî Bey'in yazdığını hatırlamak gerekir. Kânî'nin, Nûrî'ye ait bir gazeli onun talebi üzerine tahmis etmesi ve onu övgüyle anan bir gazel yazması ikilinin eski dost olduklarını gösterir (Yazar, a.g.e., s.372-3; 437-8). Nitekim Nûrî de kendi divanında Kânî'nin şiirlerine tahmisler yazmıştır (Güler, a.g.e., s. 163-4; 169-72). Kânî'nin Mevlevîliği de şüphesiz iki isim arasındaki samimiyetin başka bir boyutunu oluşturmaktadır.²¹ Büyük ihtimalle Nebîl, yakın bir zamanda *Kânî Divanı*'nı tertip etmekle uğraşan babasının etkisinde kalarak, usta şair Vehbî'nin bu mektubunu kendi döneminin üç önemli ismi arasındaki ilişkiyi yansıtmak ve bir münşiyâne nesir örneği kaydetmek üzere şiir mecmûasının başına eklemiştir.

Nebîl'in kaydettiği gazeller, nazireler ve tahmisler (4b-30a)

Artık zahriyede yer alan manzumeleri ve eserdeki tek mensur parça olan Vehbî'nin mektubunu bir tarafa bırakıp asıl konumuz olan bir tür nazire derlemesi görünümündeki bu küçük şiir mecmûasının genç şair Nebîl tarafından nasıl ve hangi amaçla oluşturduğunu, şiirlerin dökümü eşliğinde incelemeye geçebiliriz. Aşağıda söz konusu edilecek münferid matla beyitleri bir tarafa bırakılacak olursa Nebîl'in mecmûasında biri hariç tamamı bizzat

¹⁹ İlyas Yazar, *Kânî Divanı (İnceleme-metin)*, Ege Üniversitesi, SBE, Doktora tezi, İzmir, 2006, s. 14.

²⁰ Vehbî'nin aslında münşeat sahibi olduğu fakat çıkan bir yangın sonucunda bu münşeatın yanıp kül olduğu kendi ifadeleriyle sabittir. Bununla beraber bir kısmı farklı mecmûalarda yer alan, bir kısmı da bazı divan nüshalarının sonunda bulunan toplam 12 mektubu bugün için eldedir (konunun ayrıntıları ve mektup metinleri için bkz.: H. İ. Haksever - B. Selçuk - M. Algül, "Sünbül-zâde Vehbî'nin Mektupları", *International Journal of Language Academy*, v. 6/5, 2018, s. 353-390.)

²¹ Halil Nûrî Bey ile Kânî'nin Eyüp'teki mezarlarının birbirine çok yakın olması da muhtemelen tesadüf değildir. Konuyla ilgili olarak bkz. S. V. Toprak, a.g.m., s. 58.

kendisi tarafından istinsah edilen 47 gazel (4'ü müstezad gazel) ve 2 tahmis olmak üzere toplam 49 şiir bulunmaktadır.²² Bu 49 şiirden 29'u yani yarıdan fazla mecmûanın sahibi Nebîl (15 şiir), babası Nûrî (10 şiir) ve amcası Necîb'e (4 şiir) aittir. Şeyh Gâlib'e ait 7 şiirin bulunması da dikkat çekicidir; zira mecmûada baba - oğul dışında bu kadar fazla şiirle temsil edilen başka bir şair yoktur. Gâlib'in aileyle yakınlığını göstermesi bakımından dikkat çekici olan bu durum aşağıda açıklanacaktır. Yine ilk dikkat çeken unsurlardan biri, bir istisna hariç mecmûada yer alan bütün gazellerin birbirleriyle mutlaka nazire ilişkisi içinde olmasıdır. Bu açıdan bakınca elimizdeki derlemeyi şiire tettebbu için hazırlanmış bir nazire mecmûası olarak tanımlamak mümkündür. Zemin şiir düzenli olarak "gazel-i ...", yazılan nazire(ler) ise "tanzîr-i" şeklinde şairin adıyla beraber başlık olarak verilmiştir. Nebîl kendi şiirlerini "li-muharririhî", babası Halil Nûrî'ninkileri "peder efendi", amcası Necîb'in şiirlerini ise "amûca efendi" şeklinde vermiştir. Nûrî'nin sadece bir şiirinin başında "li-muharririhî" kaydının bulunması, kendisinin de mecmûaya, belki teberrûken, bir gazelini bizzat yazdığını göstermesi bakımından önemlidir (bkz. Ek 2) Mecmûada birbiriyle nazire ilişkisi içinde bulunan gazeller zemin şiir esasında 14 grup oluşturmaktadır. Bunların dökümü aşağıda Tablo II'de gösterilecektir. Fakat bu şiirlerin dökümünü vermeden önce mecmûada yer alan şairlerin mahlasları temelinde oluşturulan açıklamalı listeyi Tablo I üzerinden incelemek, hem Nebîl'in edebî muhitini tanımak, hem mecmûa vesilesiyle bir araya gelen şair profilini ve şiirlerin dağılımını görmek bakımından önemlidir.

²² Gazellerden birinin ilk beyti, birinin sadece ilk mısraı, bir tahmisin de ilk bendi yazılmıştır. Bu üç eksik şiir dışında kalan 45 gazel ve 1 tahmis tamdır.

Tablo I: Nebil'in mecmûasında gazelleri bulunan şairler ve gazel sayıları.

Şair	Zemin	Tanzir	diğer ²³	Toplam
Ârif Efendi [Kastamonulu Ârif Mehmed Efendi, ö. 1222/1813]: Kalemiyeden olan şair Hoca Neşet çevresindedir. Daha sonra reisülküttap olacaktır. Hakkında ayrıntılı bilgi ve kaynaklar için bkz. İ. Hakkı Aksoy "Ârif, Ârif Mehmed Efendi", <i>TEİS</i> . [erişim:1.11.2019]. Şairin nâ-tamam divanı Milli Kütüphane, Yz FB 184 numaradadır.		1		1
Dervîş Esrâr [Esrâr Dede, 1162/1748 - 1211/1796]: Hayatı ve divanının tenkitli metni için bkz. Osman Horata, <i>Esrar Dede, Hayatı, Eserleri, Şiir Dünyası ve Divanı</i> , TC Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998.	1			1
Şeyh Gâlib Efendi [1171/1757 - 1213/1798]: Hayatı ve divanının tenkitli metni için bkz. Abdulkadir Gürer, <i>Şeyh Gâlib Divanı (İnceleme-Metin)</i> , DR tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara, 1993.	2	5		7
Halim Giray Sultan [1186/1772 - 1239/1823]: Hayatı hk. kısa bilgi ve divanı için bkz. <i>Divan-ı Halim Giray</i> , haz. R. Toparlı-M.S.Çöğenli, 2. bs., Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum, 1992.	1	1		2
Hanîf Efendi [Seyyid İbrahim Hanîf, 1164/1750 - 1217/1803]: Üsküdar doğumlu şair kalemiye mensubudur ve Mevlevîdir. Hakkında ayrıntılı bilgi ve kaynaklar için bkz. Ayşe Parlakkılıç Mucan, "Seyyid İbrahim Hanîf'in 'Menâzilü'l-harameyn'i", <i>İSTEM</i> , S. 26, 2015, s. 97-100. Şairin müsvedde halindeki divanı Millet Kütüphanesi AE Mnz. 121 numaradadır.		1		1
Nâfi' Efendi [Abdünnâfi Efendi, ö. 1237/1822]: Kalemeye mensuplarından olup Üsküdar'da		1		1

²³ Başka bir şiirle nazire ilişkisi içinde olmayan bağımsız gazel.

medfundur. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmed Süreyyâ, <i>Sicill-i Osmânî</i> , C. 3, İstanbul, 1311, s. 402. ²⁴				
[Nebîl] -li-muharririhi- [mecmûanın sahibi Mehmed Nebîl, 1193/1779 - 1235/1819] Divanı için bkz. Yasemin Aktaş, <i>Mehmed Nebîl ve Divanı</i> , Gazi Üniversitesi SBE Enstitüsü, yayımlanmamış YL tezi, Ankara, 2010.	4	9	1	14
[Necîb] -amuca efendi- [Halil Nûrî Bey'in kardeşi ve Nebîl'in amcası Abdurrahman Necib, ö. 1216/1802. Hayatı hakkında bkz. Mehmed Süreyya, <i>Sicill-i Osmânî yâhud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye</i> , C. 4, t.y., s. 543; Toprak, <i>Nûrî Tarihi</i> , s. 9, dn. 17]		4		4
Nesîb el-merhûm [İkibayraklı-zâde Mehmed Nesîb, 1153/1740 - 1204/1790]: Kalemiye zümresine mensup olan şair hakkında ayrıntılı bilgi ve divanı için bkz. Sadık Erdem, <i>İkibayraklı-zâde Nesîb ve Divanı</i> , Isparta, 2002.	2			2
Dervîş Neyyir [Abdülhalîm Dede, ö. 1215/1801]: Hayatı ve divanın tenkitli metni için bkz. Neyyir Abdülhalim Dede, <i>Dîvân</i> , haz. Sadık Erdem, TDK, Ankara, 2018.		2		2
[Nûrî] -peder efendi, li-muharririhi- [Nebîl'in babası Halil Nûrî Bey, ö. 1213/1799]. Divanı için bkz. Mehmet Güler, <i>Halil Nuri Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme</i> , Cumhuriyet Üniversitesi SBE, yayımlanmamış YL tezi, Sivas, 2009	2	7		9

²⁴ Nâfi', mecmûada şiiirleri bulunan şairler içinde kimliği şüpheli olan tek kişidir. Şuarâ biyografilerini veren hiçbir kaynaktaki mecmûanın oluşturulduğu 1208-1211 aralığında bu mahlasla şiiir yazabilecek yaşta bir şair görünmüyor. *Sicill-i Osmânî*'de 1237 yılında ölen kalemiye mensubu Abdunnâfi Efendi'nin şair olduğu söylenmiyorsa da hayatını ve sosyal çevresini düşünerek kendisinin gençlik yıllarında bir süre şiiirle uğraştığını varsaymak ve ihtiyat kaydıyla Nebîl'in çevresinde yer alan Nâfi'nin bu kişi olduğunu tahmin etmek mümkündür. Nebîl'in mecmûada 4 gazeli bulunan amcası Necîb Efendi'nin de hiç bir şuarâ tezkiresinde anılmadığını ve *Sicil*'de şairliğinin söz konusu edilmediğini bu bağlamda hatırlamak gerekir. Dolayısıyla Nâfi' mahlasını kullanan Abdunnâfi' Efendi -en azından aksi ispatlanana kadar- bugüne dek bilinmeyen yeni bir şair olarak görülmelidir.

Pertev Efendi [Muvakkit-zâde Mehmed Pertev, 1159/1746 - 1222/1808]: Hayatı ve divanının tenkitli metni için bkz. Ekrem Bektaş, <i>Muvakkit-zâde Pertev Divanı</i> , Malatya, 2007.		1		1
Rızâ Beg, Ali Paşa-zâde [Seyyid Ali Rızâ Bey, ö. 1253/1837]: Hekimoğlu Ali Paşa'nın torunu olup ilmiye mensubudur. Hakkında bilgi ve kaynaklar için bkz. Mehmet Arslan, "Rızâ, Ali Rızâ Bey", <i>TEİS</i> . [erişim:1.11.2019]. Kaynaklarda şairin divan tertip ettiğine dair bir kayıt yoktur.		1		1
Şâkir Efendi, nâzır-ı kefçe [Trabzonlu Şâkir Ahmed (Paşa), ö. 1234/1819]: Kalemîye zümresine mensuptur. Sonradan paşalığa kadar yükselecektir. Hakkında ayrıntılı bilgi ve kaynaklar için bkz. Alim Yıldız, "Şâkir, Ahmed Paşa", <i>TEİS</i> [erişim:1.11.2019]; Vakanüvis Halil Nûrî Bey, <i>Nûrî Tarihi</i> , haz. Seydi Vakkas Toprak, TTK, Ankara, 2015, s. 854. Kaynaklarda şairin divan tertip ettiğine dair bir kayıt yoktur; <i>Ravz-ı Verd</i> adlı manzum eseri 1269'da basılmıştır.	1			1
TOPLAM	13	33	1	47

Aşağıdaki Tablo II ise mecmûada kimlerin gazeline hangi şairler tarafından nazire yazıldığını ve nazireye konu olan gazelleri toplu olarak görebilmek için düzenlenmiştir. Tabloda sadece zemin şiirin matlâna buna mukabil bütün şiirlerin beyit sayılarına yer verilmiştir. Ayrıca söz konusu gazellerin eğer varsa şairlerin divanındaki yerine göndermede bulunulmuş, gazellerin divandaki beyit sayıları da ayrıca eklenmiştir.

Tablo II: Nebil'in mecmûasında bulunan gazeller ve nazireleri

	Varak	Zemin şiirin sahibi	Zemin şiirin matlaı, beyit sayısı ve varsa divanlardaki yeri	Nazire şiirleri yazarlar, beyit sayıları ve varsa divanlardaki yeri
		Gazel-i....		Tanzir-i ...
1	5a-6b	Dervîş Esrâr	Şîve-i hûsnünü dil-berde kıdı cilve-i 'aşk 'Aşıkı cevri ü cefalarda kıdı cilve-i 'aşk (7 b., Divan s. 438, 8 b.) ²⁵	Dervîş Neyyir (9 b., Divan s. 172)
				Şeyh Gâlib (9 b., Divan s. 464, 8 b.) ²⁶
				Hanîf Efendi (11 b., Divanda yoktur)
				[Nûrî] peder efendi (9 b., Divan s. 292)
				[Necîb] 'amûca efendi (7 b.)
				[Nebîl] li-muḥarririhi (9 b., Divanda yoktur) ²⁷
2	8a	[Nûrî] peder efendi	H'âb-ı nâz içre yaturken şarılıp sînesine Şemm ideydim o siyeh perçemini sine sine (5 b., Divan, s. 341)	Ārif Efendi (7 b., Divanda yoktur)
				[Nebîl] li-muḥarririhi (5 b., Divanda yoktur)

²⁵ Paranez içinde "b." kısaltmasıyla verilen ilk rakam gazelin mecmûadaki beyit sayısıdır. Daha sonra eğer şairin divanı eldeyse o gazelin divandaki sayfa numarası ve beyit sayısı açısından mecmûadaki haliyle bir farklılık varsa divandaki beyit sayısı gösterilmiştir. Mecmûadaki beyit sayısı ile divandaki beyit sayısı arasında fark yoksa aynı sayı tekrar edilmemiştir. Mecmûadaki gazelle aynı gazelin divanlardaki hali arasında önemli farklar varsa dipnotlarda bu farka işaret edilmiştir. Bu tabloda "Divan" kısaltmasıyla verilen eserlerin tam künyesi Tablo I'de ilgili şairin adından sonra gelen açıklamada görülebilir.

²⁶ Şeyh Gâlib Divanı'nda olmayan son beyit: *Ḥamdülillâh hele bende-i Mevlânâyım / Gönlüm ol şâh-ı keremverde kıdı cilve-i 'aşk*

²⁷ *Nebil Divanı*'nda aynı vezin, kafiye ve redifle yazılmış 8 beyitlik başka bir gazel yer almaktadır (s. 291)

3	9a	Halim Giray Sultan	Gören didi bu gelen mülk-i hüsne şah mıdır Fütâdegâni rikâbında hep sipâh mıdır (6 b.Divanda yoktur)	[Nebîl] li-muḥarririhi (6 b., Divan s. 262) ²⁸
4	9b- 10a	[Nebîl] li- muḥarririhi	Açarsam ağzımı ey gönca-fem ḥâmûş olur bülbül Benüm feryâd u zârımdan o dem bî-hûş olur bülbül (9 b., Divan s. 298, 5 b.)	Pertev Efendi (9 b., Divan s. 324, 8b.) ²⁹
				Rızâ Beg 'Alî Paşa-zâde (11 b.)
				[Nûrî] li-muḥarririhi (8 b., Divan s. 304)
5	11a	Şeyḫ Gâlib Efendi	Ser-mest-i gül-' arak görüp ol yârı neyleyem Bûs eyleyüp o la'l-i şeker-bârı neyleyem (9 b., Divan s. 509)	[Nebîl] li-muḥarririhi (9 b., Divanda yoktur) ³⁰
6	12a- 14a	Şâkir Efendi, nâzır- ı kefçe	Şûrideter eyler dili çün lâle piyâle Benzer gül-i âle Bülbül-sıfat elbet getirür kâle piyâle İtsem nola nâle (7 b.)	Şeyḫ Gâlib Efendi (7b., Divan s. 554)
				[Nûrî] peder efendi (9 b., Divan, s. 348)
				[Nebîl] li-muḥarririhi (13 b., Divan s. 325, 7 b.)
7	16b- 17b	Nesîb Efendi el- merḥûm	Eşk olup pür menzil-i cânâna kim çeşmimdir ol Oldı tûfânzâr o mînâ-ḥâne kim çeşmimdir ol (sadece matla beyti, Divan, s. 26, 4 b.)	Şeyḫ Gâlib Efendi (8 b., Divan s. 487)
				[Nûrî] peder efendi (8 b., Divan s. 303)

²⁸ Şiirin *Nebîl Divanı*'ndaki hali epey farklıdır.

²⁹ *Pertev Divanı*'nda olmayan son beyit: *Gülistân-ı ma'ârifde eger Mîr-i Nebilâ'nıñ / Şarîr-i ḥâmesin gûş eylese medhûş olur bülbül*

³⁰ *Nebîl Divanı*'nda aynı veyin, kafiye ve redifle yazılmış 7 beyitlik başka bir gazel yer almaktadır (s. 301)

				[Nebîl] li-muḥarririhi (10 b., Divan s. 297, 8 b.) ³¹
				[Necîb] (7 b.) ³²
8	18b-19a	[Nûrî] peder efendi	Ṭurmayup sāğar-ı rindân ṭolaşur elden ele Dest-ḥoş-ı Cem-i 'irfân ṭolaşur elden ele (7b., Divan, s. 343)	[Nebîl] li-muḥarririhi (10 b., Divanda yoktur) ³³
				Şeyḫ Gâlib Efendi (8 b., Divan s. 570) ³⁴
				[Necîb] (6 b.)
9	20b-21a	[Nebîl] li-muḥarririhi	Ḥâlîme ağlardı maḥzûn olduğum görseydi Ḳays Çıldırırdı böyle mecnûn olduğum görseydi Ḳays (7b., Divanda yoktur) ³⁵	[Nûrî] peder efendi (7 b., Divan s. 278)
				[Necîb] (5 b.)
10	22b-23a	Şeyḫ Gâlib Efendi	Gönülde 'aşk-ı bî-pervâ mekân ister mi ister ya Hümâ-yı evc-i himmet âşiyân ister mi ister ya	[Nûrî] peder efendi (8 b., Divan s. 215) ³⁶

³¹ Şiirin *Nebîl Divanı*'ndaki hali epey farklıdır.

³² Bu gazelin başında şair adı olmadığı gibi maktada geçen mahlasla da sonradan oynanmıştır. Bununla beraber dikkatle bir gözle bakıldığında mahlasın aslında Necîb olduğu görülmektedir.

³³ *Nebîl Divanı*'nda aynı vezin, kafiye ve redifle yazılmış 7 beyitlik başka bir gazel yer almaktadır (s. 323)

³⁴ Şeyḫ Gâlib'in Halil Nûrî Bey'e nazire olarak yazdığı bu gazel aslında matbu ve yazma divan nüshalarında yoktur. Bununla beraber Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 776 numaralı *Mecmû'a-i Eş'âr*'da kayıtlı olan gazel buradan alınarak Gürer tarafından Divanın tenkitli metnine dahil edilmiş; daha sonra şairin bu mecmûadaki şiirleri ayrıca da yayımlanmıştır (Erdoğan Taştan, "Şeyḫ Gâlib ve Yayımlanmamış Şiirleri", *Turkish Studies*, 7/4, 2012, s. 2825-2855)

³⁵ *Nebîl Divanı*'nda aynı vezin, kafiye ve redifle yazılmış 5 beyitlik başka bir gazel yer almaktadır (s. 286). Sadece birkaç mısradaki benzerlik göze çarpıyor.

³⁶ *Nûrî Divanı*'nda bu gazel mecmûadakinden küçük farklar taşımaktadır.

			(7 b., Divan, s. 337)	[Nebîl] li-muḥarririhi (11 b., Divanda yoktur) ³⁷
11	24b	[Nebîl] li-muḥarririhi	'Aks-i zülfün şîşe-i çeşiminde sünbüldür güzel 'Aşık-ı zâra bu gülşende ruḥuñ güldür güzel (6 b., Divanda yoktur)	Dervîş Neyyir (6 b., Divanda yoktur)
12	26b-27a	Nesîb Efendi el-merḥûm	Hicr [ü] vaşlınla getürmekdir ḥayâlin yâdıma (sadece ilk mısra, Divan, s. 34, 6 b.)	Şeyḥ Gâlib Efendi (7 b., Divan s. 557)
				[Nebîl] li-muḥarririhi (7 b., Divanda yoktur)
				Halîm Girây (5 b., s. 105)
13	29b-30a	[Nebîl] li-muḥarririhi	Āfet-i cânsın ey mest-i mey-i naḥvet ü nâz Çeşmi fettânsın ey mest-i mey-i naḥvet ü nâz (15 b., Divanda yoktur) ³⁸	[Nürî] peder efendi (11 b., Divan s. 269)
				Nâfi' (7 b.)
14	4b	[Nebîl] li-muḥarririhi	Baḡa öpdürmediñ pâyın hemân aḡyâra verdiñ yüz Beni ḥard eyleyüp cânâ ne verdiñ düşmene çok yüz (5 b. Divanda yoktur)	YOK

³⁷*Nebîl Divanı*'nda aynı vezin, kafiye ve redifle yazılmış 5 beyitlik başka bir gazel yer almaktadır (s. 237).

³⁸*Nebîl Divanı*'nda aynı vezin, kafiye ve redifle yazılmış 5 beyitlik başka bir gazel yer almaktadır (s. 282).

Bu tabloyu tamamlamak üzere son olarak, mecmûada yer alan baba-oğul arasındaki iki tahmisi de kısaca tanıtmak gerekir. Tahmislerin ilki Nebî'in

*Zülfî sevdâsıyla her şeb âh u zâr itsem gerek
Âhımın dūd-ı siyâhın müşk-bâr itsem gerek*

matlalı 5 beyitlik gazeline şairin babası Nûrî Bey'in tahmisidir.³⁹ İkinci tahmis ise Nûrî Bey'in

*Şanma kim hâlîkâdur 'uşşâkdan meydân-ı 'aşk
Haşre dek ta 'kîb iderler birbirin merdân-ı 'aşk*

matlalı gazeline oğlu Nebî tarafından yazılmıştır. Mecmûada bu tahmisin sadece ilk bendi yer alır.⁴⁰

Matla beyitleri (14b-16a)

Mecmûanın dört sayfasında farklı yazılarla yazılmış nazire ilişkisi içinde bulunan matla beyitleri yer almaktadır. Bu beyitler Nebî tarafından kopyalanmamıştır; dolayısıyla Nebî'in şahsî mecmûasına bu beyitler dahil edilemezler. Muhtemelen mecmûanın sonraki sahiplerinden bir kaç kişi ki bunlardan biri Şeref Hanım'dır, bu boş sayfalara birbiriyle nazire ilişkisi içinde bulunan bu beyitleri eklemiştir. Bu dört sayfada "... nâzdan / ... açmazdan" şeklinde biten 35, "-âk üzre" redifli 8, "insâf mı" redifli 8 olmak üzere toplam 51 matla beyti yer almaktadır. Matlaların başında yer alan isimlerden bu beyitlerin 16 ilâ 19. yüzyıl arasında farklı dönemlerde yaşamış şairlere ait oldukları anlaşılıyor. Bu tür liste tarzı seçkileri, daha önce kullanılmış rediflerle şiir yazmak isteyenlerin, önceki şairlerin tasarruflarını görerek bir beyit içinde aynı kelimelerle nasıl farklı hayaller kurulduğunu anlamak için temrin amacıyla oluşturdukları söylenebilir. Farklı

³⁹ Nebî'in bu gazeli divanında yoktur bunun yerine aynı vezin, kafiye ve redifte yazdığı 5 beyitlik başka bir şiir yer almaktadır (s. 296). Buna mukabil Nûrî Bey'in divanında bu tahmis mecmûadaki haliyle bulunuyor (s. 182).

⁴⁰ Nûrî'ye ait 7 beyitlik gazeli divanda mevcuttur (s. 291). Nebî'in 7 bendlik tahmisi de divanında bulunmaktadır (s. 207). Bununla beraber divandaki ilk bend mecmûadakinden farklıdır.

mecmualarda benzer örnekler bir hayli fazladır. Bu beyitler Nebil tarafından kaydedilmediği için ayrıca ele alınmayacaktır.

Şeref Hanım'a ait kısım (46b-56a)

Nebil'e ait mecmûanın son on yaprağı Şeref Hanım'ın kendi el yazısıyla kaydettiği çeşitli manzumelerden oluşur. Bu son on yaprağın kitap ters çevrilip arkadan yeni bir eser başlıyormuş gibi yazıldığına yukarıda işaret edilmişti. Dolayısıyla yapraklar, cilt tersten açılırsa 2b-12a arasına tekabül eder. Şeref Hanım'ın şahsî mecmûası olarak tanımlanabilecek on yapraklık bu kısımda tamamı kendisine ait 37 gazel, bir kısmı tek beyitten ibaret 9 tarih manzumesi, 2 şarkı, 1 muhammes ve 1 lugaz olmak üzere 50 manzume gayri mürettep bir şekilde yer almaktadır. Şiirler siyah mürekkep, ince uçlu bir kalem ve özensiz bir talik yazıyla gelişigüzel bir şekilde kağıda aktarılmıştır. Bazı şiirlerin üstünde küçük karalamaların görülmesi şairin bu mecmûadaki şiirler üstünde sonradan oynamalar yaptığını da gösterir (bkz. Ek 3). Acaba bu şiirler Şeref Hanım tarafından ne zaman deftere yazıldı? Şairin edebî gelişimini takip etmek açısından mecmûaların ne zaman tertip edildikleri son derece önemlidir. Yukarıda mecmûa tavsifinin yapıldığı bölümde de kısaca değinildiği gibi bu noktada tabii tarih manzumelerine odaklanmak gerekir. Mecmûadaki 9 tarih manzumesinin de 1241-42 / 1825-27 yıllarına ait olması 1224/ 1809 doğumlu şairin bu şiirleri yaklaşık 15 yaşında yazdığını gösterir. Dolayısıyla Şeref Hanım'ın bu defterde kayıtlı olan şiirleri de aynen babası Nebil'inkiler gibi şairin ilk gençlik yıllarına ait olmalıdır. Bazı gazellerin mecmûanın ilk kısmındaki gazellere nazire olması, bekleneceği üzere Şeref Hanım'ın babası tarafından yazılan şiirleri model aldığını gözler önüne serer. Şeref Hanım'ın bu mecmûadaki 50 şiiri içinde yer alan 8 tarih manzumesi, 1 şarkı ve 2 gazel divanında yoktur. Şeref Hanım'a ait şiirlerin dökümünü aşağıda Tablo III'te görmek mümkündür. Tabloda şiirlerin sadece matlaları verilmiş, bununla beraber şairin divanında yer almayıp ilk defe bu mecmûa ile ortaya çıkan manzumelerin matla dışındaki beyitleri de dipnotlarda gösterilmiştir.

Tablo III: Şeref Hanım'ın mecmûasında bulunan şiirler

No	Matla beyti / bendi	Beyit/bend sayısı	Nazım biçimi	Divandaki yeri ⁴¹
1	Çekdiğinde birden işler tîğ-ı ğamzen 'âşıkça Bu kesimle gör ki nişler tîğ-ı ğamzen 'âşıkça	5	Gazel	214
2	Güş eylemediñ bu âh u zârı İnşâf saña virilmemiş mi Bir bir iderim Ĥudâ'ya şekvâ Maḥşerde ḥesâb dinilmemiş mi	2	Kıta	Y O K
3	O şûḥ-ı tâze çün 'uşşâka cân olur giderek Gönülde rûḥ-ı revânveş nihân olur giderek	5	Gazel	99
4	Raḥm idüp güş eylemez idi sitem-kârım benim Ney gibi feryâd ider her dem dil-i zârım benim	5	Gazel	140
5	Lebler mi yâḥud neş'e-i sâğar mı nedir bu Yok fark idemem lezzet-i şekker mi nedir bu	5	Gazel	180
6	Ruḥı pür-ḥoy-ı nâb olmuş Meger kim mest-i ḥ'âb olmuş O gamze pek ḥarâb olmuş	4	Şarkı	Y O K

⁴¹Şeref Hanım Divanı'na ait şiir numaraları künyesi 8. dipnotta verilen Mehmet Arslan neşrine aittir.

	Meger kim mest-i h̄'āb olmuş ⁴²			
7	Bād-ı āhım ile zülfün tārmar itsem gerek Derd ile āgyārı āhır zār zār itsem gerek	5	Gazel	100
8	Ruħların bāğ-ı tecelliyyātda güldür güzel Gülsitān-ı h̄usnūne 'uṣṣāk bülbüdür güzel	5	Gazel	112
9	Bir nigāh-ı çeşmin olmuşdur sebab ber-bādıma El-amān ey çeşm-i fettānım yetiṣ imdādıma	5	Gazel	215
10	Kaş ider 'uṣṣākına ey bī-vefā ebrūların Öyle bir heybet-nümā tiğ-ı kazā ebrūların	5	Gazel	101
11	Açmadı 'aşıka ol gönca dehān nolsun bu Söyle murğ-ı çemen-i tāze-zebān nolsun bu	5	Gazel	182
12	Senin 'aşkınla ben cūş eylesem h̄āmūş olur bülbül Sirişk-i çeşmimi nūş eylese ser-ħoş olur bülbül	5	Gazel	113
13	Sāki-i gül-çihreye mey-hāne kim çeşmimdir ol Neş'e-i la'liñ ile mestāne kim çeşmimdir ol	5	Gazel	114
14	Rište-i zülf-i perişān tolaşır elden ele Deste-i sünbül ü reyħān tolaşır elden ele	5	Gazel	185
15	Hezār-ı 'aşk seyr-i gülsitān ister mi ister yā Bahār eyyāmı izhār-ı fiğān ister mi ister yā	5	Gazel	2

⁴² Divanda olmayan bu şarkının diğer üç bendi: Gül-i ruhsāra hayrānım / Gice tā şubh nālānım / Benin güş itmez efgānım / Meger kim mest-i h̄'āb olmuş // Dil-i 'uṣṣāklar hāste / okur 'aşkın ile beste / Yatur işkeste dil-beste / Meger kim mest-i h̄'āb olmuş // Dili itdiyse şad-pāre / Olur müjgān ok āgyāra / Nigāh itmez Şeref zāra / Meger kim mest-i h̄'āb olmuş

16	Ey dil hele ol ğamze-i cādūya ne dirsın 'Uşşâkı helâk eyledi ebrūya ne dirsın	5	Gazel	176
17	Tārīh-i Cāmi' -i Top-ĥāne Ĥazret-i Maĥmūd Ĥān'ın çatlasın düşmenleri Eyledi Top-ĥāne'yi pūr-nūr luĥf-ı lâmi'i ⁴³	4	Tarih kıtası	Y O K
18	Yine dil-ber geliyor ĥâtırırma Cevr-i diğer geliyor ĥâtırırma	5	Gazel	216
19	Tārīh-i velâdet-i Mîr Sa'îd-zâde-i veznedârbaşı Biĥamillâh cenâb-ı ĥazret-i Aĥmed Efendi'ye Ĥudâ iĥsân kıldı yine bir maĥdüm 'inâyetle ⁴⁴	5	Tarih kıtası	Y O K
20	Gördüm çemende bülbülü nālân olup gezer Ellerle ğonca nâz ile ĥandân olup gezer	5	Gazel	51
21	Tārīh berây-ı ibtidâ-yı Ĥur'ân-ı kerîm	2	Tarih kıtası	Tarih-72

⁴³ Divan'da yer almayan bu tarih kıtasının diğer beyitleri şöyledir: Beş vakitte hep niyâz-ı bendesi ekdârdan / Ĥıfz ide Allâh ol şâh-ı hümâyün-ĥâli'i // İctihâdın fehm ideydi ol şehin taĥvâda ger / Mezhebin tebdîl ider idi İmâm-ı Şâfiî// Secde-i ĥamd ile didim ben de târiĥin Şeref / Yapdırup Maĥmūd Şeh nev-tarz <u> edâ bir cāmi'i. sene 241.

⁴⁴ Divan'da yer almayan bu tarih kıtasının diğer beyitleri şöyledir: 'Aceb görmüş mi çeşm-i rüzigâr emşâlin 'âlemde / Anın yokdur dirim ben ğoncadan farkı leĥâfetle // Ĥaĥâlardan vücud-ı pākini ĥıfz eyleye Allâh / Cihân ĥurdukça ĥursun ĥanedânı ile devletle // Ĥudâ göstermesin ekdârın ol maĥdüm-i zî-şânın / Budur ancak niyâzım Ĥaĥ ta'âlâdan şadâĥatle // Şeref çıĥdı çehâr etrâfa teĥşîr itdi târiĥin / Sa'îd ola Sa'îd Beg başı pâ dehre sa'âdetle. 8 Receb sene 241, der-leyle-i çehâr-şenbe.

	Göstere nice mürüvvetler bunun gibi Şeref Hâk Nesîm Mollâ-yı şâhib-tıynet-i müstahsene			
22	Alınca neş'e-i la'liñ hayâle dîdelerim Şarâb-ı eşk ile taldı piyâle dîdelerim	6	Gazel	116
23	Ebrü kemândır Sînem nişândır Raħmı nihândır Cân içre cândır	5	Şarkı	Şarkı 35
24	Kať idüp kil-k-i beyânı didi târiħ Şeref Vâlîde hanıma nev-menzili mes'ud ide Hâk [12]41	1	Tarih beyti	Y O K
25	Mevâlî dil dökerse böyle târiħe Şeref şâyân Rü'üsü Mîr Meħemmed Nâ'ilî devlet ile aldı [12]41	1	Tarih beyti	Y O K
26	Hâk Nesîm Mollâ'ya bir maħdûm iħsân kıldı kim Vaşfi mümkün mi Şeref güncide-i ta'bir ola Üç qarındaşı tezekkür ile târiħin didim Geldi Râ'if Mollâ devlet ile kevne pîr ola	2	Tarih kıtası	Y O K
27	Çäre-sâz ol 'aşık-ı nâ-çâra Allâh 'aşkına Merħamet kıl bu dil-i ğam-ħ'âra Allâh 'aşkına	5	Gazel	183
28	Lâle ruħsârını bûs itdim a cânım diyerek	5	Gazel	Y O K

	Âşikâr oldı meded dâğ-ı nihânım diyerek ⁴⁵			
29	Ey gönül derd-i dili şanma ki ol mâh bilür Giceler çekdigini şubha kadar âh bilür	5	Gazel	39
30	Eyleme yok yere izhâr-ı figân ey bülbül Sen de pervâneveş ol beste-zebân ey bülbül	5	Gazel	115
31	Ağyar ile hem-meclis o gönca kederim var Ey bād-ı şabâ söyleme luft it haberim var	5	Gazel	52
32	Meded kıl rûz-ı maşşerde şefâ'at yâ Resûlallâh Ki sensin şems-i tâbân-ı risâlet yâ Resûlallâh	7	Gazel	228
33	Târîh-i tezevvüc Gül-i ihsân kim ya'ni' Ömer Beg Cihâna büy-ı luftı oldı sârî ⁴⁶	4	Tarih kıtası	Y O K
34	Kaçınma âteş-i aşkınla kârın sağlayanlardan Revâ mıdır çözülmek zülfine dil bağlayanlardan Dirîğ-i rahm ider çün lâle bağrın dağlayanlardan Dil-i sengini yâriñ nerm olursa ağlayanlardan	5	Muhammes (başlıkta: terci'-i muşarra')	Muhammes 5

⁴⁵ Divan'da yer almayan bu gazelin diğer beyitleri şöyledir: Şerhadan şaneyeye hâmüşluğu çatlatdım / Zülf-i yâra tokunur âh u figânım diyerek // Nâleye ben dağı bülbül gibi virdim revnağ / Güş ider mi 'aceb ol gönce-dehânım diyerek // Ol cefâ-kâra varup 'arz ideyim hâl-i dili / Hiç rahm itmedün ey şüh-ı cihânım diyerek // Söyledim Nâbi-i üstâda nazîre Şerefa // Var ise ma'zûr ola sebki-i lisânım diyerek.

⁴⁶ Divan'da yer almayan bu tarih kıtasının diğer beyitleri şöyledir: Budur ancak niyâzım bu felekde / Hudâ çekdirmesin âh ile zârı // Şeref mümkün mi vaşfin itmek inşâ / Velâkin hâmemiñ yokdur kararı // Gidüp düğününe târih didim / Tezevvüc itdi sa'd eyleye Bârî.

	Sirişk-i çeşmimin bak farkı var mı çağlayanlardan			
35	Reng-i ruhsârını güllerde kodı cilve-i 'aşk Bülbülü hâr-ı cefalarda kodı cilve-i 'aşk	5	Gazel	89
36	Şerhâmla bak ergavân-ı 'aşkım Ben revnağ-ı gülsitân-ı 'aşkım	5	Gazel	141
37	Senin gibi güzelim bî-vefâ mı var yokdur Cihânda itmediğin bir cefâ mı var yokdur	5	Gazel	53
38	Zahm-ı müjenle şorma dil-i dağdârdan Hiç farkı kalmadı a begim lâlezârdan ⁴⁷	5	Gazel	Y O K
39	Olan bu zahm-ı dile şanma bâdî gamze-i tîr Seni nişân iden 'aşka hemân gönül tağdır	5	Gazel	48
40	Söylesek derd-i dili ol şeh-i devrânımıza Rağm ider mi 'acabâ hâl-i perişânımıza	5	Gazel	217
41	Çünkü dilim o gonca-i handân elindedir Bülbül-mişâl zâr ider efgân elindedir	5	Gazel	54
42	Degil germi-i zîb-i gülşene ezhardır bâ'ış Fiğân u nâlelerle 'andelîb-i zârdır bâ'ış	5	Gazel	24
43	Mey âteş meclis âteş sāgar âteş rûy-ı yâr âteş 'Aceb mi olsa dil 'aşkı ile dâ'im yanar âteş	7	Gazel	79
44	Haçer-i hecrinle şanma dilde zahm-ı yâr bir	5	Gazel	47

⁴⁷ Bu gazelin sadece ilk iki beyti divanda kıtalar arasındadır (11. kıta). Mecmûada gazelin diğer beyitleri şöyledir: Bir kimse var mıdır 'acabâ ehl-i dil olup / Rencide-hâtır olmaya bu rüzgârdan // Bülbül-mişâl dil ne kadar zâr iderse de / Mümkün mi çutma dâmenin ey gonce hârdan // Gördükçe o 'aşkı âzâr ider imiş / Bilsem o şûha var mı zarar âh u zârdan // Nâlân olmasa Şerefâ dil 'acab midir // Hiç kalmadı liyâkatimiz hicr-i yârdan

	Eylesin iş'âr-ı 'âlem gamze-i ğaddâr bir			
45	Ĥudâ'dandır perîşânlık eger cem'iyet istersem Baņa luţf itmesin bir dem felekden himmet istersem	5	Gazel	117
46	Ol nedir kim 'acâyibü'l-'a'zâ Vaşf olunsa kıyâfeti farzâ	7	Luğaz	Lugaz 3
47	Târîh-i şerî'at Bahâ Efendi-i şâhib-meziyyetin ħâdrin Felekde gün gibi yâ Rabbi ser-be-dîd eyle ⁴⁸	5	Tarih kıtası	Y O K
48	Mey-i la'l-i lebinle neş'e-yâb-ı ülfetin kimdir 'Aceb bezminde cânâ kâse-lîs-i 'işretin kimdir	5	Gazel	49
49	Vir bâde-i la'lin ki gönül şâd olacaqdır Bu şüret ile 'aşıkın irşâd olacaqdır	5	Gazel	38
50	Dil-i pür-ıztırâba bâr olan her bâr baĥtımdır Beni ey dil-rübâ hep eyleyen nâ-çâr baĥtımdır	5	Gazel	50

⁴⁸ Divan'da yer almayan bu tarih kıtasının diğeri beyitleri şöyledir: Gül-i ter-i çemen-i ħânedân-ı 'Âşir'dir / Nesîm-i luţfını on ħat daĥı mezîd eyle // Kederden eyle ħimâye şafâsın it müzdâd / Şeb ü nehârını yâ Rabbi ħâdr ü 'îd eyle // Du'â-yı bendelerin ħıl ħarîn-i bezmi müdâm / Ėam [u] keder gibi düşmenlerin ba'îd eyle // Çıĥup bir eski ħalı dir Şeref gibi târiĥ // Ĥudâ efendime nev manşıbın sa'îd eyle. Sene 1242.

MECMÛAYA YANSIYAN ŞİİR AĞLARI

Önce, mecmûadaki bu şiirlerin edebiyat tarihi çalışmalarına somut katkıları üzerinde durmak yerinde olur. Öncelikle bu mecmûada yer alan şiirlerin - tamamının olmasa bile büyük çoğunluğunun- yukarıda gösterildiği gibi 1208-1211 (1793-1797) aralığında yazılmış olduklarının tespiti son derece önemlidir. Osmanlı şairlerinin özellikle gazellerini tarihlendirmek maalesef kolay kolay mümkün olmaz. Dolayısıyla bu mecmûa sayesinde en azından adı geçen şairlerin kayıtlı gazelleri hakkında bir zaman tayini yapabiliyoruz. Bu ayrıntının altı çizilmelidir. Yukarıdaki tablolardan da anlaşılacağı gibi Nebîl'in mecmûası sayesinde Neyyir'in, Hanîf'in, Kastamonulu Ârif'in ve Halim Giray'ın divanlarına girmemiş birer gazeli, Şeyh Gâlib ve Muvakkit-zâde Pertev'in divanlarında yer almayan birer beyti ortaya çıkmıştır. Ayrıca bir gazeliyle Nâfi' mahlaslı Abdunnâfi Efendi ve dört gazeliyle Halil Nûri Bey'in kardeşi ve Nebîl'in amcası Necîb Bey hiçbir biyografik kaynaktan anılmayan yeni şairler olarak literatüre dahil olmuştur. Rızâ Bey ile Şâkir'in şiirleri de divan tertip etmemiş şairler olmaları hasebiyle önemlidir. Fakat belki de en şaşırtıcı olan durum Tablo II'de ve dipnotlarında görüleceği üzere mecmûa sahibi Nebîl'in şiirlerinden neredeyse hiç birinin divanına girmemiş olmasıdır. Bu meseleye aşağıda tekrar dönülecektir. Şeref Hanım'a ait ikinci kısımda ise şairin divanında bulunmayan 8 tarih manzumesi, 1 şarkı ve 2 gazel ilk defa bu mecmûa ile gün ışığına çıkmıştır. Bu şiirlerin de çok büyük bir ihtimalle şairin ilk gençlik yıllarına ait olduğu yukarıda gösterilmiştir.

Şimdi Şeref Hanım tarafından yazılan kısmı -en sonda tekrar dönmek üzere- bir tarafa bırakıp, bu tablolara yansıyan verilerden hareketle, genç şair adayı Nebîl'e ait şiir mecmûasının bize söylediklerini maddeler halinde yorumlayabiliriz. Bu yorumlar her ne kadar özeldir mecmûa sahibi Nebîl'e ve çevresine ait gibi görünse de onun temsil ettiği şair tipini ve artık zevale yüz tutmuş bir edebî geleneğin son aşamasındaki şiir ağlarını yansıtmaları bakımından önemlidir.

1. Mecmûada bir araya gelmiş olan bu isimleri hangi ilişkiler birbirine bağlıyordu? Nebîl'in mecmûasında yer alan şairlerin ortak özelliklerine bakıldığında bu isimlerin iki merkez etrafında kümelenedikleri hemen fark ediliyor. Bunların ilki meslekî ortaklıktır. Her ne kadar Nebîl ilmiye

mensubu olsa da 14 şairin büyük çoğunluğu bürokrat (kalemiye / kâtip) zümresine dahildir. Şairlerin sadece biri, Rızâ bey, ilmiye mensubu olarak görünmektedir. Bu durumun temel sebebi şüphesiz şairin aile büyüklerinin ve tabii özellikle babası Halil Nûrî Bey'in kalemiye sınıfı içindeki prestijli konumudur. Belli ki genç şair için dedesi Âşir Efendi kanalıyla yabancı olmadığı ilmiye çevresi ona şiir bağlantıları için teveccüh edeceği, aradığını bulacağı bir imkan sunamamıştır. Nitekim özellikle 18. yüzyılın ortalarından itibaren farklı bir ağırlık kazanan hâcegân payeli kâtip / bürokrat sınıfının şiire olan eğilimi zaman içinde ilmiyeyi bu açıdan geride bırakmıştır. Bu noktada Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk*'ında tasvir ettiği karikatürize hâcegân-şâir tipi dönemin şiir ortamını yansıtmaya bakımından mutlaka hatırlanmalıdır.

Açıkça görüleceği üzere mecmûada şiir bulunan şairlerin ikinci ortak noktası Mevlevîlik bağıdır. Hemen hemen hepsi ya mensup olarak ya da muhip olarak Mevlevî olan şairlerin bu vesileyle de bir araya geldiklerini, şiir meclisi kurduklarını tahmin etmek zor değildir. Şeyh Gâlib merkezde olmak üzere Esrâr Dede, Neyyir ve Pertev gibi isimlerin bu açıdan yakın ilişkileri olduğu ve hayat hikayelerinin bir çok yerde kesiştiği bilinmektedir. Konuyla ilgili ayrıntılara bu şairlerin hayat hikâyeleri üzerinden rahatça ulaşılabılır. Bu noktada Yenikapı Mevlevîhanesi'nin ayrıcalıklı konumu hemen dikkat çekiyor. Yukarıda kısaca işaret edildiği gibi Nebil'in büyük dedesi Nâ'îlî Paşa'nın bu mevlevîhanenin dokuzuncu şeyhi Ârifî Ahmed Dede'nin damadı olması ve mevlevîhâne için birçok onarım işini üstlenmesi ve Şeyh Gâlib'in dedesi Muhammed Efendi'nin de Ârifî Ahmed Dede'nin müntesiplerinden oluşu ve Gâlib'in de çilesini burada tamamlaması her iki ailenin ortak geçmişini ve devam edegelen dostluk ilişkilerini gözler önüne serer.⁴⁹ Nitekim Nâ'îlî Paşa'nın soyundan gelen bir çok kişinin Yenikapı'da medfun olması, Halil Nûrî Bey'in, tarihinde Şeyh Gâlib'in vefatı dolayısıyla uzun bir biyografiye yer vermesi bu açıdan vurgulanmalıdır. Özellikle Gâlib'in Halil

⁴⁹ Yenikapı Mevlevîhanesi çevresinde şekillenen edebî muhit için künyesi 1. dipnotta verilen Bayram Ali Kaya'nın çalışması oldukça detaylı bilgiler içermektedir. Konuyla ilgili diğer bir eserden de Nebil Bey'in Yenikapı'da düzenli olarak mevlit okuttuğunu öğreniyoruz. *Defter-i Dervîşân: Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri*, haz. B. Ali Kaya-Sezai Küçük, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul, 2011, s. 289.

Nûrî Bey'in yakın arkadaşı olduğu, dolayısıyla Nebî'li de çok iyi tanıdığı muhakkaktır. Nitekim Şeyh Gâlib, Nebî'lin 1210 / 1795-6'da müderris rüsu alması üzerine iki tarih kıtası yazacaktır.⁵⁰ Şöhretli bir şairin genç bir ilmiye mensubu için tarih kıtası kaleme alması şüphesiz ancak özel aile ilişkileriyle mümkün olabilir. Aşağıdaki şiir örneklerinden de anlaşılacağı üzere Halil Nûrî ve oğlu Nebî için Şeyh Gâlib hem aile dostu olarak hem de bir şair olarak ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Mecmûada Gâlib'in şiirlerine diğer şairlere nispetle daha fazla yer verilmiş olması, şair baba oğul tarafından yazılan şiirlerin makta beyitlerinde kendisinden büyük bir hayranlıkla söz edilmesi de bu durumu teyit eder. Gâlib'in genç Nebî için model aldığı bir şair olduğu çok açıktır.⁵¹

Her ne kadar herhangi bir şiiri geçmiyor ise Hoca Neş'et (ö. 1222 / 1807) çevresinden Şeyh Gâlib, Hanîf, Ârif ve Pertev'in mecmûada şiirlerinin yer alması sebebiyle Halil Nûrî ve oğlu Nebî'lin de doğrudan veya dolaylı olarak Hoca Neş'et ile bağlantılı olduğunu tahmin edebiliriz. Neş'et'in özellikle bürokrat-Mevlevî şairlerle ilişkisi de bu tabloyu tamamlamaktadır.

Bu konuda son olarak Halim Giray'dan söz etmek gerekir. Uzun süre İstanbul'da yaşayan ve burada ölen şairin döneminde edebî meclislerin ayrılmaz bir parçası olduğu anlaşılıyor. Han soyundan olması, şiir ve edebiyat merakı onu İstanbul'daki kalbur üstü meclislerin saygın bir üyesi yapmış olmalı. Bu açıdan bakıldığında aynı zamanda tarihçi de olan Halim Giray'ın vakanüvis Halil Nûrî Bey'in yakın çevresine dahil olması daha da anlam kazanır.

Şüphesiz dönemin tarihî ve biyografik kaynakları titiz bir gözle taranırsa Nebî'lin mecmûasında adı geçen şairler arasındaki farklı yakınlıklar da ortaya çıkacaktır.⁵²Bununla beraber yukarıdaki tablo dahi bir şiir mecmûasının arka planını göstermeye yetecek malzemeyi veriyor. Bu mecmûada bir araya gelen isimlerin yakın bir dostluk ilişkisi içinde

⁵⁰ Gürer, a.g.e., s. 640-1.

⁵¹Nebî'lin üstâd bildiği Gâlib'in vefatı üzerine yazdığı tarih kıtası da divanında yer almaktadır (s. 138)

⁵² Meselâ Fatin'in "garibe" başlığıyla aktardığı Pertev ile Ârif Efendi arasında geçen bir anekdot bu açıdan güzel bir örnektir (s. 280)

bulunmaları, aralarındaki bağların hem dünyevî (bürokratik), hem uhrevî (tarikât) bir zemine oturması şüara ilişkilerinin ve meclislerinin hangi saiklerle oluştuğunu göstermesi bakımından oldukça tipiktir. Ayrıca, devlet bürokrasisinde önemli mevkilere gelmiş ya da kısa süre içinde gelecek olan bu isimlerin aynı zamanda III. Selim'in politikalarını doğrudan veya dolaylı olarak desteklediklerini, dolayısıyla işin içinde siyasî bir ortaklığın da bulunduğu iddia edilebilir.

O tarihlerde henüz 15-17 yaşlarında genç bir şair olan Nebîl'in bu ilişkiler ağına dahil olması ise aile faktörünün meslekî kariyerde olduğu kadar şairlik kariyerinde de ne kadar etkili olduğunu bir kere daha gözler önüne serer. Genç şair babası, daha doğrusu aile kökleri sayesinde belli ki edebî bir muhiti zahmetsiz bir şekilde tevârüs etmiştir. Ayrıca mecmuaya yansıyan bu bilgi sayesinde bir şairin kaç yaşlarında "meslek-i şuarâ"ya dahil olduğunu ve diğer şairlerden kabul görececek bir olgunluğa eriştiğini de öğrenmiş oluyoruz.

2. Bu nazîre mecmûsında yer alan ve 14 zemin temelinde nazîre ilişkileriyle birbirine bağlanan gazeller acaba nasıl bir araya geldi? Bu şiirler genç şairin de temrin yapmak ve üstatlardan yol öğrenmek için katıldığı çeşitli edebî meclislerde okunan şiirlerin yazıya geçmiş hali olabilir mi? Öyle anlaşılıyor ki buradaki gazeller Nebîl'in farklı zamanlarda babasıyla beraber katıldığı şiir meclislerinde okunan, ya da okunmak üzere götürülen belki bir kısmı orada kısa bir süre içinde irticalen söylenen tabii genç Nebîl'in de bir parçası olduğu edebî faaliyetlerin peyderpey yazıya aktarılmış ürünleridir. Yazının düzensiz, oluşu, farklı kalemlerle yazılmış olması, boş sayfaların bulunması, şüphesiz mecmûanın zaman içinde yavaş yavaş oluştuğunu gösterir. Dikkate değer başka bir ayrıntı 14 şair arasında sadece, Nesîb'in daha önce ölmüş olmasıdır. Yani, bütün şiirler o sırada hayatta olan şairler tarafından yazılmıştır. Bu durum Nebîl'e ait mecmûanın şiir meclislerine katılan şairlerin bizzat okudukları gazelleri toplayan bir defter olduğunu gösteren başka bir delildir. Nitekim bazı şiirlerde böyle bir ilişkinin izleri kendini göstermektedir. Şiirlere bu açıdan bakarken mecmûa sahibi genç şair adayı Nebîl'i merkeze alan üç kategori oluşturabiliriz:

a) Nebîl ile babası ve amcası arasındaki nazireler ve tahmisler: Bu şiirler genç şair adayına destek olmak için aile içinde yapılan şiir alıştırmaları olarak görülebilir. Nebîl'in divan sahibi bir şair olan babasına nazireler yazarak, onun şiirlerini tahmis ederek şiir temrinleri yapması, şiire tettebbu etmesi gayet doğaldır. Genç şairin babası ile amcasının onun şiirlerine nazireler ve tahmisler yazması ise biraz da teşvik amaçlı bir edebî faaliyet olmalıdır. Mesela Nûrî'nin oğluna yazdığı bir nazirenin makta beyti

*Hezārân âferîn şab'-ı Nebîl-i nükte-perdâza
Eger gûş eylese bir nuṭkunu ḥāmûş olur bülbül*

şeklinde. Burada oğlunu teşvik ve takdir eden bir babanın samimi duyguları hissediliyor.

b) Nebîl ile aile ferdi olmayan diğer şairler arasındaki nazireler: Şiirlere bu açıdan baktığımızda Tablo II'de görüleceği üzere nazireye konu olan ve zemini Nebîl'e ait dört gazel vardır. Bu dört gazele babası ve amcası hariç nazire yazan 5 şair Halim Giray, Pertev, Rızâ, Neyyir ve Nâfi'dir. Yine aile fertleri hariç yazdığı gazel için Nebîl'den nazire isteyen tek şair ise Halim Giray'dır. Halim Giray yazdığı bu gazelin sonunda

*Halîm 'arz-ı suḥan itmeden Nebîl'e ğarâz
Bu şî'r-i bî-bedele bir nazîre-ḥ'âh mıdır
Nebîl Efendi'niñ emşâli şî'r ü inşâda
Cihâna gelmediği cây-ı iştibâh mıdır*

diye sorar ve nazire ister. Nebîl ise bu şiire cevaben yazdığı nazire gazelini

*Bu tîğ-i şab'-ı ziyâ-pâş ile cenâb-ı Halîm
'Aceb ki milket-i nazm içre pâdişâh mıdır*

sözleriyle bitirir. Pertev ise Nebîl'in diğer bir gazeline yazdığı nazireyi

*Gülistân-ı ma'ârifde eger Mîr-i Nebîlâ'mıñ
Şarîr-i ḥâmesin gûş eylese medhûş olur bülbül*

diyerek tamamlar. Aynı gazele nazire yazan Ali Paşa-zâde Rızâ Bey ise şiirine

Suħan glzr iħre nuħkum Mr-i Nebl'nn
itse g- cn ile o dem medh olur bülbül

beytiyle son verir. Neyyir ise Nebl'in diğer bir gazeline nazire yazm ve Şiirini

Gerħi tanħr-i suħan ĥaddi degildir Neyyir'in
Ser-gzet-i firħati ancak te'emmldr güzel

beytiyle sonlandrmtır. Bu beyitlerde de bir Şiir meclisine saygın bir brokratn oğlu ve meur bir limin torunu olarak katılan geç Şaire yol göstermek ve destek olmak isteyen bir gayret hissediliyor. Özellikle Halim Giray, Pertev ve Neyyir gibi nispeten Şöhretli ve tecrübeli Şairlerin daha ilk geçliğini idrak eden bir Şair adayna bu denli iltifatta bulunmaları normal olmasa gerek. Belli ki Şiir meclislerine katılan genci ho tutmak isteyen bu tecrübeli Şairler biraz da, babasının ve aile büyüklerinin hatrna, ona cemile yapmak ve tevik etmek iħin böylesine övgü dolu msraları orantsz Şekilde kullanmaktadırlar. Bu söylediklerimi bir faraziye olmaktan kurtarp ispatlamak belki pek kolay değildir. Bununla beraber Halim Giray'n Nebl'den nazire istediği gazeli divanna dahil etmemesi, benzer Şekilde Neyyir'in Nebl'e nazire olan gazeline divannda yer vermemesi; Pertev'in ise ona nazire olarak yazdğı gazeli divanna almasına rağmen medhiye iħerikli son beyti ĥıkarması oldukħa manidar olup tesadüfle aħıklanması zor bir durumdur. Büyük ihtimalle Şiir meclislerinde biraz da zorlama olarak söylenen bu Şiirleri veya beyitleri Şairler divanlarına almak istememitir. Bu ilginħ durum, hem Şiir meclislerinin havasn, hem Şairlerin birbirlerine yazdıkları nazirelerin her zaman edebi kayglar taımadğını, tevik ve cemile amacıyla zorlama Şiirler yazdıklarını hem de divan tertibindeki tercihleri ve mecmlar ile divanlar arasındaki ilikileri göstermesi bakımndan oldukħa dikkat ĥekicidir ve üzerinde dnlmeyi hak etmektedir.

Bu bağlamda dnlmesi gereken baka bir mesele de özellikle Nebl gibi geç ve saygın bir aileye mensup Şairlerin mecma tertip etme pratikleri olmalıdır. Yukarıda Vsf tarafından mecmanın baına yazılan takrizvr ktadan söz edilmiti. Bu ktaya Pertev, Neyyir ve Halim Giray gibi Şairlerin

Nebî'e yazdığı nazireler de eklenirse mecmûa tertibine karar vererek bu yola adım atan genç şairin ilk mecmûası için daha kıdemli ve saygın şairlerin teşvik edici bir gayret gösterdiklerini tahmin edebiliriz. Şairin mecmûa tutmaya karar vermesiyle şuarâ meclislerine kabulü arasında da bir ilişki olması ihtimal dahilindedir.

c) Nebî haricinde kalan şairlerin gazelleri arasındaki nazire ilişkileri: Bütün şiirlerde olmasa da bazı gazelerde şairlerin birbirlerinden nazire talep etmeleri yine bizi mecmûadaki şiirlerin bir meclis ortamında okunduğu sonuca götürür. Şeyh Gâlib'in Şâkir'e yazdığı nazireyi

*Gâlib eşer-i neş'e-i Şâkir mi degildir / zâhir mi degildir
Bu tâze zemînde çıka çün lâle piyâle / gülzâr-ı hayâle*

şeklinde bitirmesi dikkat çekicidir. Ayrıca, Nûrî'nin bir gazelini Şeyh Gâlib'den nazire talebiyle kaleme alıp

*Nûriyâ eyler ise hâzret-i Gâlib tanzîr
Nazar eyler buña yârân tolaşur elden ele*

beytiyle bitirmesi hem aile içinde Gâlib'e verilen değeri, hem de nazirenin fonksiyonlarından birini göstermesi açısından önemlidir. Nitekim Şeyh Gâlib de bu kadim aile dostunu ihmal etmemiş, naziresini

*Gâlib'e eylemiş ithâf cenâb-ı Nûrî
Şi'r-i nev-güfte-i yârân tolaşur elden ele*

maktayla bitirerek onu bir anlamda şereflendirmiştir. Nûrî başka bir naziresinin sonunda da Gâlib'i üstadı olarak gördüğünü açıkça söylemiş, bu şiirin maktanda

*Muḥâl olmuş iken tanzîr-i şi'r-i Gâlib-i üstâd
Heveskârâna ta'zîr-i lisân ister mi ister ya*

diyerek üstadını saygıyla anmıştır.

Bütün bu söylenenlerden hareketle Nebî'in mecmûasında yer alan gazellerin aslında çeşitli meclis ortamlarında okunduğunu tahmin edebiliriz. Tabii

bundan şiirlerin tamamının meclis ortamında irticalen okunduğu anlaşılmamalıdır. Bunların bir kısmı belki nazire olarak yazılıyor ve meclis kurulduğunda hâzırına ezberden veya kağıttan okunuyordu. Bu meclisler usta şairler için hünelerlerini gösterip takdir gördükleri, genç şairler içinse nazirler yazarak ustalaşmaya çalıştıkları edebiyat sohbetleri olarak düşünölmelidir. İşte buralarda okunan şiirler muhtemelen özellikle genç şairler tarafından temrin amaçlı mecmûalarına da kaydediliyordu.

3. Tablo II'de ve notlarında göröldüğü üzere Nebil'in bu mecmûaya kaydettiği şiirlerin büyük kısmını divanına almaması nasıl açıklanabilir? Aslında *Nebil Divanı*'nda, onun bu mecmûada geçen şiirleriyle aynı vezin, redif ve kafiyede yazılan farklı gazeller yer almaktadır; bazı gazellerin divandaki hali ise mecmûadakine kıyasla tanınmayacak kadar değişmiştir. Bunun sebebi büyük ihtimalle ilk gençlik ürünü olan bu mecmûada yer alan şiirlerini beğenmeyen şairin, sonraki yıllarda gelişen edebî zevkine uymadığı gerekçesiyle bunları değiştirmiş veya sadece redifi ve kafiyeyi koruyarak yeniden yazmış olmasıdır. Belki acemice bulunduğu için divana alınmayan bu şiirlerin divandaki benzerleriyle mukayesesi ayrı bir yazının konusu olacağından, burada sadece bu duruma işaret etmekle yetineceğim. Bu vesileyle şairlerin gençlik yıllarında yazdıklarıyla, bu şiirler üzerinde zamanla yapılan değişiklikleri görmek ve şairin edebî gelişimini takip etmek için şahsî mecmûaların edebiyat tarihçileri için ne kadar önemli kaynaklar olduğu bir kere daha görölmüş oluyor.

Nebil'in şiirleri üzerinde zamanla farklı tasarruflarda bulunarak âdetâ tanınmayacak şekilde güncelledikten sonra divanına alması, yukarıda Halim Giray'ın ve Neyyir'in mecmûada yer almakla beraber divanlarına layık görmedikleri gazellerle beraber düşünölsürse şairlerin kendi divanlarını tertib ederken bütün şiirlerini toplamak gibi bir kaygı gütmedikleri bir kere daha ispatlanmış olur.

4. Nebil'in şiir tecrübesi edinmek için tuttuğu bu derleme yukarıda da ifade edildiği gibi nazire mecmûası özelliği göstermektedir. Dolayısıyla bu defterin sadece şairlik yolundaki gençlerin pratiklerini görme açısından değil nazire mecmûalarının ve nazirecilik geleneğinin 18.yy. sonundaki halini ve işlevini

anlamak açısından da temsil niteliği olan bir örnek olduğu rahatlıkla söylenebilir. Her şeyden önce nazireciliğin erken dönemlerden beri süregelen bir şiir öğrenme ve öğretme metodu olarak kullanılma özelliği mecmûada açıkça kendini göstermektedir.⁵³ Ayrıca 18. yüzyıldan 19. yüzyıl sonlarına kadar devam eden eskiye göre nispeten uzun redifler etrafında özgün zemin bulmak ve nazireler yoluyla şairlik ispatına girişmek dönemin tipik edebî eğilimlerindedir. Mecmûada bütün bu özellikleri toplu olarak görmek mümkündür.⁵⁴ Bilindiği üzere bu dönemlerde özellikle 16. yüzyılda görülen hacimli nazire mecmûalarına rastlanmaz; dolayısıyla her ne kadar elimizdeki eser, çok fazla şiir ihtiva etmiyor ise de nazire ilişkilerini görmek ve anlamak açısından dikkate alınmalıdır.

5. Şeref Hanım'a ait II. kısım ise genç bir kadın şairin şiir denemelerini nasıl kayda geçirdiğini görmek açısından önemlidir. Nebîl'in aksine sadece kendi şiirlerini yazan Şeref Hanım'ın muhtemelen buna benzer çok sayıda şahsi mecmûası vardı. Çünkü divanındakilere nispetle burada yer alan şiirler oldukça azdır. Şeref Hanım'ın kendi hattıyla yazılmış olan şiirleriyle divanındakiler arasında büyük farklar yoktur. Sadece bu mecmûada yer alan ve divana girmeyen şiirlerine ise yukarıda işaret edilmiş ve bu şiirlerin tam metni verilmişti.

Farklı bir gözle Şeref Hanım'ın şiirleri incelenirse onun, Nebîl tarafından hazırlanan ilk kısımdaki altı gazele nazire yazdığı ve bu yolla babasının defterinde yer alan nazire ağlarına kendisini eklediği görülecektir.⁵⁵ Bununla beraber Şeref Hanım'ın neden mecmûasında başka şairlerin şiirlerine yer vermediği, nazire yazdığı zemin şiirleri kaydetmediği sorulabilir ve şüphesiz bu soruya farklı cevaplar da verilebilir. Fakat kanaatimce kadın şair olması sebebiyle şüara meclislerine giremeyen Şeref

⁵³ Konuyla ilgili ayrıntılar için bkz. M. Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz: Divan Şiirinde Nazire*, Akçağ, Ankara, 2006, s. 101 vd.; Cemal Kurnaz, *Osmanlı Şair Okulu*, Birleşik, Ankara, 2007, s. 14 vd.

⁵⁴ Dönemin kafiye ve redif tasarrufları ve nazire ilişkileri hakkında detaylı tahlil ve tespitler için bkz. Metin Kayahan Özgül, *Dîvan Yolu'ndan Pera'ya Selâmetle*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 262 vd; 310 vd.

⁵⁵ "kodi cilve-i aşk", "olur bülbül", "çeşmimdir ol", "tolaşur elden ele", "ister mi ister ya" ve "güldür güzel" redifli gazeller.

Hanım'ın yukarıda Nebîl'in mecmûası ele alınırken iddia edildiği gibi meclislerde okunan şiirlerden hareketle nazire mecmûası tarzında bir şahsî defter düzenlemesi mümkün olmazdı. Dolayısıyla Nebîl'in mecmûası ile Şeref Hanım'ın mecmûası arasındaki bu temel farkın kaynağı da bu olmalıdır. Buradan hareketle şiirin meclislerde okunduğu ve genç şairlerin meclislerde yetiştiği bir dünyada neden kadın şairlerin çok fazla olmadığı sorusu da kendiliğinden bir cevap daha bulmuş oluyor. Belli ki kadın şairler ancak daha önce tertip edilen mecmûalar üzerinden, nazire ağlarına dâhil olabiliyorlardı. Tabii böyle bir ayrıcalığın da sadece okuma yazma bilen, dolayısıyla seçkin bir ailede yetişen kadınlara has olabileceğini unutmamak gerekir.⁵⁶ Bu noktada yazdığı gazellerle Şeref Hanım'ın, babası Nebîl'in şiir mecmûasına arkadan eklemleme gayretini, dönemin sosyal şartları gereği, kadın şairlerin erkeklerden oluşan şiir meclislerini ancak geriden takip edebilmelerinin etkileyici bir metaforu olarak okumak da mümkündür.

Son olarak Şeref Hanım'ın, babası Nebîl'den intikal eden bu defterin arkasına şiirlerini yazarak kendi şahsî mecmûasını bu defterle birleştirmesini mecmûaların zaman içinde sürekli yenilenen ve genişleyen dinamik bir eser türü olduğunu ve aynı zamanda nazire ilişkilerinin nasıl farklı şekillerde devam ettiğini göstermesi bakımından dikkat çektiğini de ifade etmek gerekir.

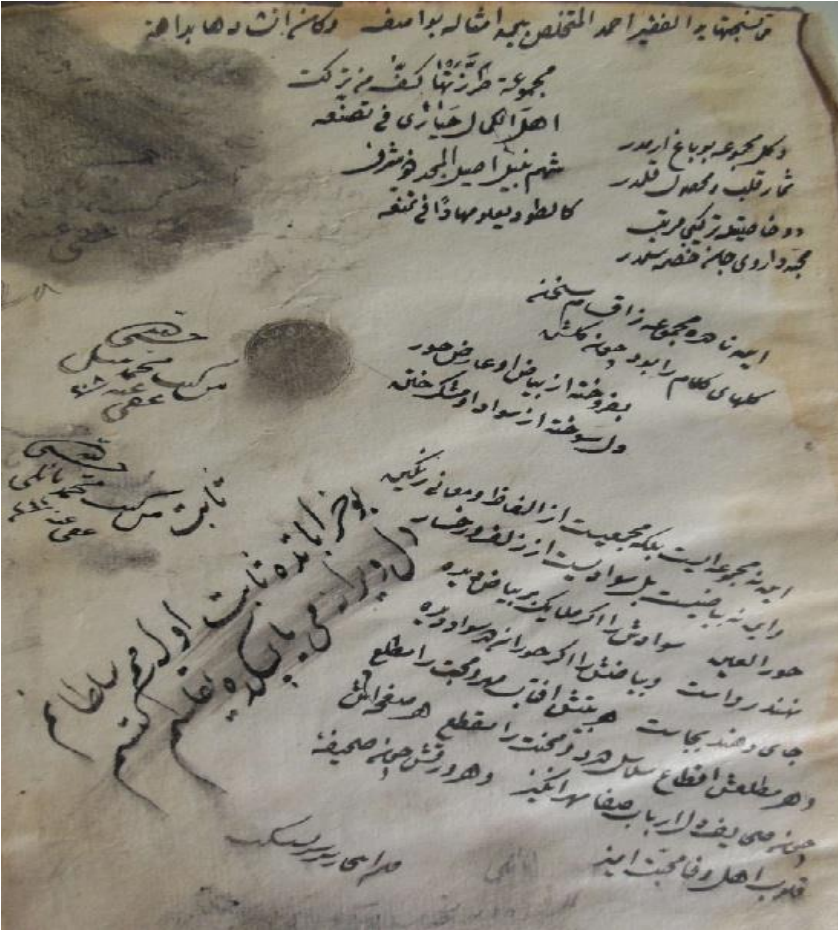
⁵⁶ Konu etrafında geliştirilmiş yorumlar için bkz. Metin Kayahan Özgül, a.g.e., s. 221 vd.

Kaynaklar

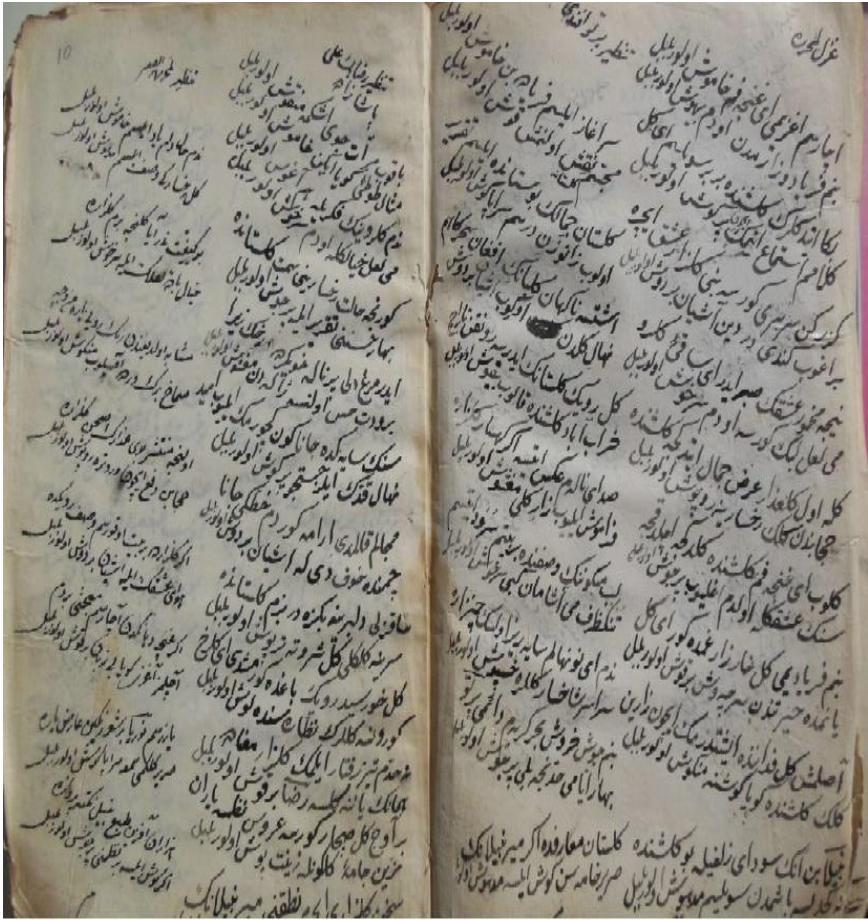
- Ahmed Vâsıf Efendi (2017), *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr [Osmanlı Tarihi (1209-1219 / 1794-1805)]*, haz. Hüseyin Sarıkaya, İstanbul: Çamlıca Yay.
- Aksoyak, İ. Hakkı "Ârif, Ârif Mehmed Efendi", *TEİS*. www.turkedebiyatiismlersozlugu.com. [erişim:1.11.2019]
- Aktaş, Yasemin (2010), *Mehmed Nebîl ve Divanı*, Yüksek Lisans tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Ârif Mehmed Efendi, *Divançe*, Milli Kütüphane, Yz FB 184.
- Arslan, Mehmet, "Rızâ, Ali Rızâ Bey", *TEİS*. www.turkedebiyatiismlersozlugu.com. [erişim:1.11.2019]
- Bektaş, Ekrem (2007), *Muvakkit-zâde Pertev Divanı*, Malatya.
- Erdem, Sadık (2002), *İkibayraklı-zâde Nesîb ve Divanı*, Isparta.
- Fatin Davud (2017), *Hâtimetü'l-eş'âr (Fatin Tezkiresi)*, haz. Ömer Çiftçi, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>. [erişim:1.11.2019]
- Güldöşüren, Arzu (2013), *II. Mahmud Dönemi Osmanlı Ulemâsı*, Doktora tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Güler, Mehmet (2009), *Halil Nuri Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme*, Yüksek Lisans tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Gür, Nagihan (2014), *Klasik Türk Edebiyatında Takriz*, Doktora tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Gürer, Abdulkadir (1993), *Şeyh Gâlib Divanı (İnceleme-Metin)*, Doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Haksever, H. İ. - B. Selçuk - M. Algül (2018), "Sünbül-zâde Vehbî'nin Mektupları", *International Journal of Language Academy*, 6/5, 353-390.
- Hanîf, Seyyid İbrahim, *Dîvan*, Millet Kütüphanesi AE Mnz. 121.
- Horata, Osman (1998), *Esrar Dede, Hayatı, Eserleri, Şiir Dünyası ve Divanı*, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yay.

- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal (1988), *Son Asır Türk Şairleri*, 4 c., İstanbul: Dergâh Yay.
- İpşirli, Mehmet (1988), "Abdullah Nâilî Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 124-125.
- İpşirli, Mehmet (1997), "Halîl Nûrî", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.321-323.
- Kaya, Bayram Ali (2012), *Tekke Kapısı: Yenikapı Mevevîhanesi'nin İnsanları*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yay.
- Kaya, Bayram Ali - Sezai Küçük (2011), *Defter-i Dervîşân: Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yay.
- Kesik, Beyhan, "Nâilî, Abdullah Nâilî Paşa", *TEİS*, www.turkedebiyatisimlersonzlugu.com. [erişim:1.11.2019]
- Köksal, M. Fatih (2006), *Sana Benzer Güzel Olmaz: Divan Şiirinde Nazire*, Ankara: Akçağ Yay.
- Kurnaz, Cemal (2007), *Osmanlı Şair Okulu*, Ankara: Birleşik Yay.
- Kutlar Oğuz, Fatma Sabiha (2014), "Mehmed Nebîl Bey ve Hicr ü Visâl'i", *Turkish Studies*, 9/12, 501-562.
- Kutlar Oğuz, Fatma Sabiha, "Nebîl, Mehmed Nebîl Bey,", *TEİS*, <http://www.turkedebiyatisimlersonzlugu.com>. [erişim:1.11.2019]
- Mehmed Süreyya (1308-1311), *Sicill-i Osmânî yâhud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, 4 c. İstanbul.
- Mehmed Süreyya (1996), *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar. 6 c. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Neyyir Abdülhalim Dede (2018), *Dîvân*, haz. Sadık Erdem, Ankara: TDK Yay.
- Özgül, Metin Kayahan (2018), *Dîvan Yolu'ndan Pera'ya Selâmetle*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Öztuna, Yılmaz (1996), *Devletler ve Hanedanlar-Türkiye (1074-1990)*,Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Parlakkılıç Mucan, Ayşe (2015), "Seyyid İbrahim Hanîf'in 'Menâzilü'l-harameyn'i", *İSTEM*, 26, 2015, 95-104.

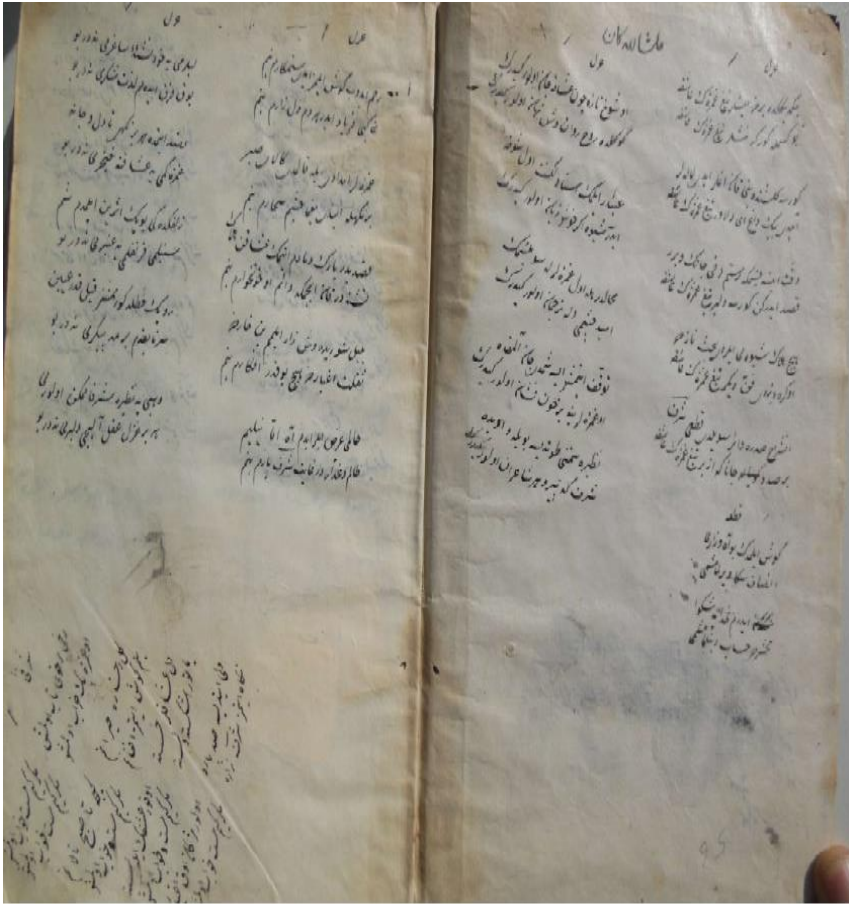
- Râmiz (1994), *Âdâb-ı Zurefâ*, haz. Sadık Erdem, Ankara: AKM Yay.
- Sarıkaya, Hüseyin (2018), "Vakanüvis Halil Nûrî Bey ve Tarihinin Neşri Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, 51, 419-457.
- Şeref Hanım (2018), *Dîvan*, haz. Mehmet Arslan, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay
[\[http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59880,seref-hanim-divanipdf.pdf?0\]](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59880,seref-hanim-divanipdf.pdf?0) [erişim:1.11.2019]
- Taştan, Erdoğan (2012), "Şeyh Gâlib ve Yayınlanmamış Şiirleri", *Turkish Studies*, 7/4, 2825-2855.
- Toparlı, Recep - M.Sadi Çöğenli (1992), *Divan-ı Halim Giray*, 2. bs., Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay.
- Toprak, Seydi Vakkas (2013), "Bir Osmanlı Vakanüvisi ve Mezartaşı Kitabesi", *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, 3, 51-62.
- Tuman, M. Nail (2001), *Tuhfe-i Nâilî*, haz. C. Kurnaz-M. Tatçı, Ankara: Bizim Büro Yay.
- Vakanüvis Halil Nûrî Bey (2015), *Nûrî Tarihi*, haz. Seydi Vakkas Toprak, Ankara: TTK Yay.
- Yazar, İlyas (2006), *Kânî Divanı (İnceleme-metin)*, Doktora tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.
- Yıldız, Alim, "Şâkir, Ahmed Paşa", *TEİS*, turkedebiyatiismlersozlugu.com [erişim:1.11.2019]

EK 1: 2a. Nebil'e ait mecmûanın zahriyesi. En üstte Vâsıf'ın hattıyla yazılmış takriz niteliğinde Arapça dörtlük. Hemen altında Türkçe ve Farsça mecmûa konulu iki kıta ve bir mensure. Sol tarafta üstte yer alan istishâb kayıtlarından 1208 tarihli olan Nebil'e, hemen altında 1242 tarihli olan oğlu Nâ'ili'ye ait.

EK 2: 9b- 10a. Sağdaki "li-muharririhî" başlıklı ilk gazel Nebîl'e ait. Bu gazeli sırasıyla Pertev'in, Rızâ Bey'in ve şairin babası Vakanüvis Halîl Nûrî'nin tanzirleri takip ediyor. Burada Nûrî'nin gazeli de "li-muharririhî" başlığıyla verilmiş. Yani sağdan itibaren ilk üç gazel Nebîl'in son şiir Halîl Nûrî Bey'in hatt-ı destiyle yazılmış. Zaten yazıların farklılığı da hemen dikkat çekiyor.

EK 3: 55b-56a (2b-3a). Şeref Hanım'ın el yazısıyla kendi şiirleri. Bu sayfalarda babası Nebil'in mecmûasını ters çevirip sonundaki boş sayfalara kendi şiirlerini yazan Şeref Hanım'a ait 4 gazel, bir kıta ve bir şarkı görülmektedir. Sağdaki sayfada yer alan kıta ve soldaki sayfada bulunan şarkı şairin divanında yoktur.